

A Comparative Study of Policies and Experiences of Cultural Heritage Preservation in Historic Cities of Urmia, Iran and Turin, Italy

Zohreh Fanni ^a* Omid Budaghi

^a. Human Geography and Spatial Planning Department, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran

^b. Human Geography and Spatial Planning Department, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran

Abstract

The two countries of Iran and Italy have a very ancient history and, accordingly, magnificent effects in the architecture and urban planning of their historical-urban centers. Protection of this rich cultural heritage on an urban scale requires the existence and implementation of related laws and policies. This comparative research is an analytical and descriptive method, with the study and analysis of documents of comprehensive and detailed city plans in Persian, Italian and English, field investigations in the two historical cities of Urmia and Turin, while examining the laws and policies of the two countries in the protection of cultural heritage in cities. Historically, it examines the heritage of both cities and policies to preserve them. The comparative study of these laws in terms of the type and quality of the planning system in comprehensive and detailed plans along with the analysis of the policies of these two countries for more efficient protection of cultural heritage in line with sustainable urban management are the goals of this research. The results showed that in addition to many cultural similarities, especially in the knowledge of cultural heritage and works, both societies have commonalities both in terms of perceptive philosophy in the discussion of cultural heritage protection and in the type of interventions in historical contexts. Despite the developmental similarities of both cities and, as a result, similar programs in the field of cultural heritage protection, intervention methods in Urmia are more traditional and native, and in Turin based on decentralized modern planning and policies. With the intelligent use of scientific management, from the strategy of spreading the pressure of uses and activities depleting the central-historical context to other neighboring units and using new technologies, while effectively protecting the cultural heritage, Turin has strengthened its tourism as the main source of urban income, which this intelligent approach For the cities of Iran, including Urmia, in obtaining alternative incomes for oil, including tourism, is in line with sustainable urban development.

Keywords: Making Policy; Protection; Cultural heritage; Historical city; Urmia; Turin.

---

*. Corresponding author (E-mail: z-fanni@sbu.ac.ir)

<http://doi.org/10.22059/JUT.2021.326079.922>

Received: 9 April 2022; Received in revised form: 15 June 2022; Accepted: 9 August 2022

Copyright © 2022 The Authors. Published by University of Tehran. This is an open access article under the CC BY license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Extended Abstract

Introduction

The historical parts of the city, which carry cultural-historical values, need protection and preservation. In addition to having useful and valuable messages for the next generation, these structures are also part of the commonalities of a nation and a factor of unity. Controlling the environment, monitoring, observing and studying, and planning and policy-making are ways to achieve this level of protection. Iran and Italy, the survivors of the Persian and Roman civilizations, have had a tremendous impact on all areas of architecture, art, literature, industry and science on a global scale. Both Iran and Italy need to preserve the rich cultural heritage of the past in order to achieve sustainable development; This category is achieved through systematic policies and laws for the preservation and protection of valuable urban cultural heritage as the main strategy of the work.

Objective

A comparative study of the laws and policies for the protection of historical and cultural heritage of cities, given the position of their planning system in the legal system of both countries, is the main purpose of this article. Among the questions that have been studied and analyzed in this study are: What are the similar architectural, historical and geographical features of the ancient textures of the studied cities and how can these similarities not be used as imitations? From the European city of Turin, but also for scientific and practical comparisons in achieving an ecological model in the field of policies and planning based on sustainable development, especially in the field of protection of cultural heritage of Iranian cities, including Urmia? Are there any goals in making policies and laws for the protection of historical centers in the cities of Urmia and Turin? What factors and actors are involved in policy-making and preparation of urban laws of urban historical centers for the protection of historical monuments and cultural heritage? The effect of the type of centralized and decentralized planning system and different approaches in looking at the issue of cultural heritage protection in Iran and Italy

What are the consequences of protecting the historical monuments of Urmia and Turin?

Methodology

The present research is fundamental-applied and in terms of method, descriptive-analytical. This applied research begins with pure studies and ends with experimental research in order to plan and formulate executive activities. The study of legal documents of the two countries in the field of cultural heritage protection along with the study of global trends provides knowledge that allows the analysis of strengths and weaknesses of each policy in the practical use of these analyzes and pathologies in Provides communities with historical contexts that need to be protected. Information and data were inductively collected, collected, compressed, classified and then analyzed. The present study relies on the methods and tools of collecting documentary and field information and has mastered both English and Italian, while being complex and time-consuming. Strengthens the knowledge of indigenous urban management, especially in the field of protection of urban cultural heritage; From this point of view, the present research work contains new ideas and creative research methods.

Results and discussion

The various urban development plans for the city of Urmia did not have clear and orderly orientations to preserve its cultural monuments. Urmia's cultural heritage, due to its many similarities with Turin in terms of the city's early origins, antiquity and development to the modern era, makes this comparative comparison more practical. The city of Turin has recreated and protected its historical and cultural monuments in the following ways: 1) Implementing comprehensive policies and programs for historical sections; 2) Implementation of non-physical soft strategies for the protection of cultural heritage. The city has not physically repeated this policy in important and sensitive historical areas of the city with heavy physical surgeries, taking advice from its past, especially in the comprehensive initial plans, which were a

kind of destruction in the central parts due to health issues and renovation. In fact, the city owes its soft and strategic policies today, such as the central backbone and international Turin, which have led to the growth and prosperity of the city, especially in the field of cultural heritage protection, to this kind of thinking. This study, while further examining these laws and policies, can lead to the development of guidelines for good urban governance and sustainable development in the protection of historical contexts and urban cultural heritage, and the results are due to the many similarities between the two. The study community should benefit other historical cities of the country.

Conclusion

The results showed that in addition to many cultural similarities, especially in the recognition of cultural monuments and heritage, both societies have commonalities both in terms of perceptual philosophy in the discussion of cultural heritage protection and in the type of interventions in historical contexts. Despite the developmental similarities between the two cities and the consequent similar programs in the field of cultural heritage protection, intervention methods in Urmia have been more traditional and indigenous and in Turin based on decentralized modern

planning and policies. Turin uses the scientific management approach intelligently, the strategy of spreading the pressure of land uses and depleting activities of the central-historical context to other neighboring units, and the use of new technologies, while effectively protecting the cultural heritage of its tourism industry as the main source. Urban revenue has strengthened, and this smart approach for Iranian cities, including Urmia, to earn alternative oil revenues, including the tourism industry, is in line with sustainable urban development.

Funding

There is no funding support.

Authors' Contribution

All of the authors approved the content of the manuscript and agreed on all aspects of the work.

Conflict of Interest

Authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

We are grateful to all the scientific consultants of this paper.

مطالعه تطبیقی سیاست‌گذاری‌ها و تجارب حفاظت میراث فرهنگی

در شهرهای تاریخی شهرهای ارومیه، ایران و تورین، ایتالیا

زهره فنی^۱ - گروه جغرافیای انسانی و آمایش، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

امید بوداغی - گروه جغرافیای انسانی و آمایش، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

چکیده

دو کشور ایران و ایتالیا دارای تاریخی بسیار کهن و به تبع آن جلوه‌هایی باشکوه در معماری و شهرسازی مراکز تاریخی-شهری خود هستند. حفاظت از این میراث فرهنگی غنی در مقیاس شهری، وجود و اجرای قوانین و سیاست‌های مرتبط را طلب می‌کند. این پژوهش تطبیقی به روش تحلیلی و توصیفی، بامطالعه و تحلیل اسناد طرح‌های جامع و تفصیلی شهری به سه زبان فارسی، ایتالیایی و انگلیسی، بررسی‌های میدانی در دو شهر تاریخی ارومیه و تورین، ضمن بررسی قوانین و سیاست‌های دو کشور در حفاظت میراث فرهنگی در شهرهای تاریخی، به بررسی میراث‌های هر دو شهر و سیاست‌گذاری‌ها در حفظ آن‌ها می‌پردازد. بررسی تطبیقی این قوانین از نظر نوع و کیفیت نظام برنامه‌ریزی در طرح‌های جامع و تفصیلی به همراه واکاوی سیاست‌های این دو کشور برای حفاظت کارآمدتر میراث فرهنگی در راستای مدیریت شهری پایدار از اهداف پژوهش حاضر هستند. نتایج نشان داد علاوه بر مشابهت‌های فرهنگی فراوان به‌ویژه در شناخت آثار و میراث فرهنگی، هر دو جامعه هم به لحاظ فلسفه ادراکی در بحث حفاظت میراث فرهنگی و هم در نوع مداخلات در بافت‌های تاریخی اشتراکاتی دارند. باوجود تشابهات تکوینی هر دو شهر و به تبع آن برنامه‌های مشابه در حوزه حفاظت میراث فرهنگی، شیوه‌های مداخله‌ای در ارومیه بیشتر سنتی و بومی و در تورین مبتنی بر برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری‌های مدرن غیرمتمرکز استوار بوده است. تورین با بهره‌گیری هوشمندانه مدیریت علمی، از استراتژی پخش فشار کاربری‌ها و فعالیت‌های مستهلک‌کننده بافت مرکزی-تاریخی به واحدهای همسایگی دیگر و به‌کارگیری تکنولوژی‌های نو، ضمن حفاظت موثر از میراث فرهنگی، گردشگری خود را به‌عنوان منبع اصلی درآمد شهری تقویت نموده که این رویکرد هوشمندانه، برای شهرهای ایران از جمله ارومیه در کسب درآمدهای جایگزین نفت از جمله گردشگری همسو با توسعه پایدار شهری است.

واژگان کلیدی: سیاست‌گذاری، حفاظت، میراث فرهنگی، شهر تاریخی، ارومیه، تورین.

مقدمه

در هزاره سوم میلادی، مفهوم توسعه انسانی، فراتر از معانی پیشین، بر حفظ سرمایه‌های تاریخی-فرهنگی نیز با کمک فناوری‌ها تأکید دارد (کاستلز و هیمانن، ۱۴۰۰). شهر، با پدیده‌های تاریخی، جلوه‌گاه ارزش‌ها، باورها، هنرها، توانمندی‌های ارتقای روابط سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و ... نسل‌های گذشته است که جملگی در واژه «فرهنگ» خلاصه می‌شود (ابلقی، ۱۳۸۰: ۱۱۳). ایران و ایتالیا از بازماندگان دو تمدن پارسی و رومی، تأثیرگذاری شگرفی بر عرصه‌های معماری، هنر، ادبیات، صنعت و دانش در مقیاس جهانی داشته‌اند و از نظر آیینی از سده‌های گذشته تا امروز از کانون‌های مذهبی مهم اسلام و مسیحیت به شمار می‌آیند (Cina et al, 2018). ایران در قبل از اسلام با آتشکده‌های زردشتی چون آذرگشسب در آذربایجان، آذربرزین مهر در خراسان و آذرفرنیخ در فارس و در دوره‌های اسلامی با المان‌هایی چون بازار، مسجد، محله (حبیبی، ۱۳۸۴، ۴۲)، مدارس، میدان‌ها و کتابخانه‌ها که نمونه‌های بی‌نظیر آن‌ها در بافت‌های مرکزی و قدیمی شهرهای تبریز، قزوین، اصفهان، شیراز و ارومیه دیده می‌شود، عظمت و شکوه معماری گذشته ایران را در ادوار مختلف تاریخی به جهانیان نشان می‌دهد. ایتالیا نیز با معابد خدایان باستان و الهه‌ها در شهرهایی چون فلورانس، بلونیا و رم در کنار پیاتزاها (میدان‌ها) و کاخ‌ها و خانه‌های سلطنتی در کنار کلیساهای شکوهمند قرون وسطایی با سبک‌های گوتیک و باروک شیرازه‌های اصلی شهرهای آن شناخته می‌شود؛ به گونه‌ای که میدان‌های اصلی شهرها هنوز از الگوی (فوروم) دوران باستان تبعیت می‌کند (زیته، ۱۳۸۵، ۲۱)، که بیانگر ارزشمندی تاریخی معماری شهرهای ایتالیا است. از این رو، بافت‌های پرازش تاریخی شهری دارای ارزش نمادین نیز هستند (باستیه و دزر، ۱۳۸۲: ۳۸۹). هر دو کشور ایران و ایتالیا در رسیدن به توسعه پایدار نیازمند حفظ میراث فرهنگی برجای مانده از گذشته هستند؛ مقوله‌ای که با سیاست‌ها و قوانین نظام‌مند حفظ و حراست از میراث فرهنگی ارزشمند شهری به‌عنوان استراتژی اصلی سرلوحه کار، محقق می‌شود.

به‌طور کلی ضروری است سیاست‌های شهری بر پایه‌های اخلاقی و حقوق بشری، طراحی، اجرا و نهادینه شوند و مهم‌تر آنکه به دلایل متعددی، موضوعی چندبعدی و پیچیده است و تنها به حوزه جغرافیای انسانی و شهری محدود نمی‌شود، بلکه در چارچوب علوم دیگری مانند جامعه‌شناسی، علوم سیاسی، برنامه‌ریزی شهری، علوم اقتصادی و به‌ویژه بازار مسکن و زمین قرار دارد (فنی، ۱۳۹۳: ۱۸۱). با این رویکرد، برای واکاوی بیشتر سیاست‌ها و قوانین شهرسازی در موضوع پژوهش، لحاظ نمودن همه این عوامل اجتناب‌ناپذیر هستند. بررسی تطبیقی قوانین و سیاست‌گذاری‌های حفاظت بخش‌های تاریخی و میراث فرهنگی شهرهایی با تشابهات تمدنی و تاریخی، با توجه به اهمیت برنامه‌ریزی آن‌ها در نظام قانونی هر دو کشور، از اهداف پژوهش حاضر است.

این پژوهش ضمن بررسی و واکاوی بیشتر این قوانین و سیاست‌گذاری‌ها، می‌تواند به تدوین رهنمودهایی برای مدیریت و حکمروایی خوب شهری و توسعه پایدار در حراست از بافت‌های تاریخی و میراث فرهنگی شهری منجر شود و نتایج آن به دلیل مشابهت‌های فراوان هر دو جامعه مورد بررسی، سایر شهرهای تاریخی کشور را بهره‌مند سازد. از جمله پرسش‌های بنیادی در این پژوهش، عبارت‌اند از: ویژگی‌های مشابه معماری، تاریخی و جغرافیایی بافت‌های باستانی شهرهای مورد بررسی کدام‌اند و چگونه می‌توان از این شباهت‌ها نه برای الگوبرداری تقلیدی از شهر اروپایی تورین، بلکه برای مقایسه‌ای علمی و کاربردی در رسیدن به الگوی بوم‌محوری در زمینه سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های مبتنی بر توسعه پایدار به‌ویژه در زمینه حفاظت از میراث فرهنگی شهرهای ایران و از جمله ارومیه دست‌یافت؟ چه نگرش‌ها و اهدافی در تدوین سیاست‌ها و قوانین حفاظت مراکز تاریخی شهرهای مورد ارومیه و تورین وجود دارد؟ چه عوامل و بازیگرانی در سیاست‌گذاری و تهیه قوانین شهری مراکز تاریخی شهری جهت حفاظت از بناهای تاریخی و میراث فرهنگی نقش دارند؟ تأثیر نوع نظام برنامه‌ریزی متمرکز و غیرمتمرکز و رویکردهای متفاوت در نگاه به مسئله حفاظت از میراث فرهنگی در دو کشور ایران و ایتالیا چه تبعاتی در حراست از بناهای تاریخی دو شهر ارومیه و تورین به دنبال داشته است؟

بررسی فعالیت‌های حفاظت از میراث فرهنگی شهرهای تاریخی ایران تاکنون نشان می‌دهد که این پروژه‌ها هم از نظر حجم و میزان و هم به لحاظ کیفیت در حدی نبوده‌اند که بتوانند این میراث‌های گران‌بها را حفظ نمایند و به‌این‌علت بخش‌های زیادی از بافت‌های ارزشمند و بناهای تاریخی یا در جریان مدرن‌سازی کشور و یا بر اثر نبود سیاست‌های موثر مرمت و حراست، اهمال و غفلت‌های عمومی و دولتی، در معرض فرسایش و نابودی قرار گرفته‌اند که نشان می‌دهد سیاست‌گذاران ایرانی حتی در زمینه آموزش و فرهنگ‌سازی نیز به‌مراتب ضعیف‌تر از نبود ضوابط و سیاست‌گذاری‌های روشن و مشخص در این زمینه عمل کرده‌اند. از این‌رو ضرورت یک رویکرد چندبعدی برای محافظت بهینه از بافت‌های تاریخی شهرهای کشور وجود دارد. بررسی تطبیقی قوانین و سیاست‌گذاری‌های حفاظت بخش‌های تاریخی و میراث فرهنگی شهرها، با توجه به جایگاه نظام برنامه‌ریزی آن‌ها در نظام قانونی هر دو کشور، کمک شایانی به این آسیب‌شناسی و نحوه حل مسئله و به‌روزرسانی قوانین و سیاست‌گذاری‌ها می‌کند. این پژوهش ضمن بررسی و واکاوی بیشتر این قوانین و سیاست‌گذاری‌ها، با تحلیل تجارب حفاظت از میراث فرهنگی در شهرهای تاریخی ارومیه (ایران) و تورین (ایتالیا)، رهنمودهایی برای مدیریت و حکمروایی خوب شهری و توسعه پایدار در حراست از بافت‌های تاریخی و میراث فرهنگی شهری تدوین و پیشنهاد کند و نتایج آن به دلیل مشابهت‌های فراوان هر دو جامعه مورد بررسی، سایر شهرهای تاریخی کشور را بهره‌مند سازد.

مهم‌ترین پژوهش‌های انجام‌شده از گذشته تاکنون در این زمینه عبارت‌اند از:

نسترن و همکار (۱۳۸۹) در پژوهشی (برنامه‌ریزی استراتژیک برای ساماندهی بخشی از بافت قدیمی شهر ارومیه) در مورد چگونگی تداخل در بافت فرسوده شهر ارومیه، با ارزیابی نقاط ضعف و قوت (روش سوات) درباره مرزهای مرکزی و تاریخی که دارای شهر بحث کرده‌اند و با وجود اطلاعات ارزشمندی در این زمینه، سیاست‌ها و قانون‌گذاری‌ها در آن مورد توجه نبوده است. نتایج حاصله نشان داده که محدوده از نظر نقاط ضعف از آسیب‌پذیری بالایی برخوردار بوده و در عین حال فرصت‌های بهینه‌ای جهت بهره‌گیری و رسیدن به کمال مطلوب را داراست.

بوداگی، (۱۳۹۰)، در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود به ارزیابی تخلفات ساختمانی در نواحی تازه توسعه‌یافته کلان‌شهرها: مطالعه موردی کلان‌شهر ارومیه " پرداخته و به دلیل مواجهه با رشد و توسعه فزاینده به‌ویژه در سال‌های اخیر و به تبع آن سرعت یافتن مقوله ساخت وسازها بخصوص منطقه یک شهری (منطقه نوساز) آن در مقایسه با منطقه ۴ شهر ارومیه (به عنوان منطقه مرکزی- تاریخی و دارای بافت فرسوده و قدیمی شهر) دارای نوعی از افزایش لجام‌گسیخته از تخلفات ساختمانی است؛ اما نوع تخلفاتی که در منطقه ۴ (منطقه بافت تاریخی- مرکزی شهر) صورت گرفته اگر چه از نظر کمیت کمتر از منطقه یک بوده اما از آنجایی که در حریم میراث فرهنگی شهر اتفاق افتاده است و از نظر قوانین مربوط به حریم این بناهای تاریخی در منطقه ۴ نیز بررسی شده، حاوی اطلاعات ارزشمندی است.

زارع شیبانی در سال ۱۳۹۱، با پژوهشی با عنوان «میراث فرهنگی در سیاست‌های فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۸۹-۱۳۵۷)»، به یک سنخ-شناسی (۴ دوره) از سیاست‌های فرهنگی جمهوری اسلامی در حوزه میراث فرهنگی دست‌یافته است. این دوره‌ها عبارت‌اند از: دوره اول (۱۳۵۷-۱۳۶۸): دوره سیاست‌گذاری ذره‌ای یا حداقلی؛ دوره دوم (۱۳۶۸-۱۳۷۶): دوره سیاست‌گذاری مبتنی بر زمینه-سازی برای توسعه فرهنگی؛ دوره سوم (۱۳۷۶-۱۳۸۴): دوره سیاست‌گذاری مبتنی بر توسعه فرهنگی همه‌جانبه؛ دوره چهارم (۱۳۸۴-۱۳۸۹): دوره سیاست‌گذاری توریستی در زمینه میراث فرهنگی.

مبارکی، ۱۳۹۱ در پژوهش خود با عنوان "برنامه‌ریزی استراتژی توسعه پایدار شهر ارومیه" نتیجه گرفته که: بین مناطق شهری به لحاظ برخورداری از شاخص‌های توسعه پایدار و رشد هوشمند تفاوت بسیار زیادی وجود دارد همچنین با استفاده از مدل‌های کمی، رشد شهری ارومیه به صورت پراکنده و موجب ناپایداری محیطی، اجتماعی، اقتصادی و شکل شهری شده است. در نهایت استراتژی بازنگری با امتیاز ۴/۰۷ بهترین استراتژی برای توسعه شهر ارومیه است. شناخت

این نقاط ضعف و قوت به‌ویژه در بافت تاریخی شهر که دارای بیشترین آثار فرهنگی است، به تدوین استراتژی‌ها و سیاست‌های مبتنی بر واقعیت در مورد حفاظت از میراث فرهنگی به‌ویژه در ارتباط با بافت مسکونی مجاور آن‌ها منجر می‌گردد.

عزیزی، ۱۳۹۳ "طرح مرمت و احیاء حمام اتحادیه ارومیه با رویکرد حمام سنتی دامادی (مرسوم در ارومیه)" احداث خیابان‌های مختلف و ساخت‌وسازهای جدید که در بافت‌های تاریخی به علت عوامل مختلف سیاسی و اجتماعی به منظور بهبود زندگی و رفاه اجتماعی، در سال‌های پس از احداث آن در شهر ارومیه شکل گرفته، موجب بروز آسیب به ارزش‌های ملموس و ناملموس در این بافت تاریخی (که یکی از آثار فرهنگی ملی ثبت‌شده شهر ارومیه بوده) و این مسئله موجب کم‌رنگ شدن ارزش‌های هویتی و کالبدی حمام اتحادیه نیز شده است.

قائدی‌هاهونجانی، ۱۳۹۴ در پژوهش خود "بررسی پتانسیل‌های ایجاد کسب‌وکار از طریق میراث فرهنگی ناملموس (با تکیه بر میراث فرهنگی ناملموس ثبت‌شده جهانی در اصفهان)" به این نتایج رسیده که کارآفرینی در هر چهار میراث آیین پهلوانی و زورخانه‌ای، موسیقی سنتی، نقالی و تعزیه در استان اصفهان با عدم نگاه کاسب‌کارانه امکان‌پذیر است، اگرچه مشارکت‌کنندگان، چشم‌انداز کارآفرینی در زمینه موسیقی سنتی را بهتر از سه زمینه دیگر پیش‌بینی می‌کنند. و چون یکی از مباحث حفظت از میراث فرهنگی به تأمین مالی این پروژه‌ها برمی‌گردد، پروژه‌های با رویکرد اقتصادی همچون این پژوهش ضروری می‌نماید.

سلطان احمدی، ۱۳۹۴، در پژوهشی با عنوان "احیای هویت بافت تاریخی با کاربرد گردشگری فرهنگی در ساماندهی محور امام خمینی ارومیه"، به این نتیجه رسیده است که: اصول به‌کاررفته در طراحی شهری و ساماندهی این محور که اتصال عناصر ارزشمند است، در جهت احیاء بافت تاریخی و ارتقاء گردشگری فرهنگی در قالب طراحی مناسب با مطالعات طرح‌های فرادست ارائه‌شده، قابل اجرا و عملیاتی شدن است.

گروسی، (۱۳۹۵)، "ماهیت حق مالکیت بر میراث فرهنگی"، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق خصوصی، دانشگاه قم. در حوزه مالکیت عمومی نیز قانون‌گذار آثار تاریخی و امثال آن را که از اموال منقول و غیرمنقول، به عنوان اموال دولتی و تحت تصرف دولت شمرده که قابل تملک خصوصی نیست. ولی بر اساس نظریه فقهی، میراث فرهنگی جزء انفال است و طبق روایات این اموال به شیعیان آن حضرت حلال و مباح می‌باشد.

توکلی دینانی ۱۳۹۵ "بررسی تجارب و نظام مدیریت و احیا در کنسرسيوم Rehabimد باهدف امکان‌سنجی دستیابی به الگوی متناسب راهبری پروژه در ایران" پروژه‌های پایلوت اجراشده در Rehabimed را به‌عنوان نمونه‌های موفق بررسی نموده و با آسیب‌شناسی کلی طرح‌های داخلی به تبیین یک‌روال کلی در مدیریت پروژه‌های داخلی نزدیک شده است.

رضایی و فرجی در سال ۱۳۹۷، در پژوهشی به ارزیابی نقش سازمان‌های غیردولتی در حفاظت میراث معماری و شهری، مطالعه تطبیقی ایران و فرانسه پرداخته و بر سیاست‌ها و قوانین مرتبط اشاره‌ای نداشته‌اند.

همچنین از جمله پژوهش‌های خارجی ارزشمند در زمینه حراست و حفاظت میراث فرهنگی مورد استناد و استفاده در این پژوهش، عبارت‌اند از:

- مجموعه سیاست‌ها و سیستم‌های برنامه‌ریزی مکانی برای همه کشورهای عضو اتحادیه اروپا به‌عنوان رهنمودهای کمیسیون اروپا با عنوان (مجموعه اتحادیه اروپا از سیستم‌ها و سیاست‌های برنامه‌ریزی مکانی) در سال ۲۰۰۰، برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای شهرهای اروپا، به‌ویژه ایتالیا، به‌وضوح نشان داده‌شده است، و سیاست‌گذاری‌های مربوط به بخش حفاظت از میراث فرهنگی اعضای اتحادیه اروپا در آن به رشته تحریر درآمده است.

- ایسا روسو^۱ در سال ۲۰۰۴ در پژوهشی (تورینو: سیاست‌ها و اقدامات در سطح کلان‌شهرها)، قوانین و سیاست‌های مربوط به برنامه‌ریزی در شهر تورین و سیاست‌های حفاظت از میراث فرهنگی در آن را بررسی نموده است.

– گورنا^۱ و سالونه (۲۰۰۵)، در پژوهشی با عنوان (ایتالیا و سیاست‌های فضایی اروپا: چند مرکزگرایی، شبکه‌های شهری و شیوه‌های نوآوری محلی)، برای اتحادیه اروپا- محتوای سیاست‌های خلاقانه برنامه‌ریزی مکانی ایتالیا (حفاظت از میراث فرهنگی جزئی از آن است) در مقیاس منطقه‌ای، شهری و محلی را مورد بررسی دقیق قرار داده و منبع مهمی در آشنایی با قوانین ایتالیا و اتحادیه اروپا بوده و بخش قوانین و ساختارهای قانون‌گذاری ایتالیا در مقاله حاضر مورد استفاده قرار گرفته است.

– گابلینی^۲ و همکاران در سال ۲۰۰۸ در پژوهشی با عنوان "پروفایل برنامه‌ریزی شهری ایتالیا"، برنامه‌ریزی‌های جامع شهری و منطقه‌ای ایتالیا را در مورد حفاظت از میراث فرهنگی نقد و بررسی کرده است.

– ریپ و ردول^۳ در پژوهشی با عنوان "حکمرانی میراث فرهنگی شهری" به اهمیت و نقش حکمرانی و سیاست‌گذاری‌های درست در مقوله حراست و حفاظت از میراث در راستای توسعه پایدار پرداخته‌اند، اما فاقد مطالعات تطبیقی موردی است.

– چینا و همکاران^۴، ۲۰۱۸، در تحقیقی با عنوان «یادگیری تجاری از حفاظت میراث شهری در یزد»، به دستاوردها و هشدارهای مربوط به حفاظت بافت تاریخی این شهر پرداخته و یک شهر ایرانی با طرح‌ها و برنامه‌های شهری آن در موضوع حفاظت از میراث فرهنگی را نقد و بررسی کرده است.

– پژوهش دینلر از ترکیه در سال ۲۰۱۹، با عنوان "تشکیل معماری مسکونی تاریخی به عنوان پیش‌زمینه حفاظت شهری" با بررسی اسناد آرشیوی معماری بومی در دهه‌های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ در شهر استانبول، افکار عمومی را برای پذیرش حفاظت از خانه‌های قدیمی و بافت تاریخی این شهر در دهه ۹۰ تا ۲۰۰۰ را تفسیر و نوعی کار تاریخی- اسنادی نه میان دو شهر بلکه سیر تاریخی اهمیت حفاظت از میراث فرهنگی در این شهر بررسی کرده است.

– وکو^۵ (۲۰۱۳)، در پژوهشی (تعریف میراث فرهنگی: از ملموس تا غیرملموس)، به تعریف میراث فرهنگی و سیر تحول تاریخی و تفاوت‌های ادراکی و انتزاعی از میراث در فرهنگ‌های بشری به‌ویژه با مقایسه جوامع شرقی از جمله ژاپن با جوامع غربی می‌پردازد که چگونه در ژاپن به یک‌باره معبد ایزه بزرگ‌ترین معبد شینتو ژاپن هر ۲۰ سال یک‌بار تماماً بر اساس هویت خود نوسازی می‌شود و نسل به نسل تا ۱۲ قرن ادامه داشته و بدون کوچک‌ترین خدشه‌ای تا امروز پابرجا مانده است؛ این شیوه‌ای مغایر با مداخله‌های بخشی در آثار است که در ایران یا ایتالیا و دیگر کشورها می‌شناسیم (اهمیت درک تفاوت‌های فرهنگی و نقش آن در مسئله حفاظت).

– ارتان و اگرچیگلو^۶ (۲۰۱۶)، در «اثر ثبت آثار فرهنگی در سازمان یونسکو در پروسه باز زنده سازی دو شهر در قسمت‌های مرکزی-تاریخی، ملاکا (مالزی) و تیره (ترکیه)» در واقع نوعی بررسی تطبیقی بین دو کشور اسلامی به لحاظ قوانین و سیاست‌های حفاظت از میراث فرهنگی-تاریخی انجام شده است.

– النوکلی و السرگی^۷ (۲۰۱۳)، در «توسعه پایدار میراث فرهنگی یادگیری از حفاظت میراث فرهنگی شهری در کشورهای غیر غربی» مطالعه‌ای تطبیقی اما نه از منظر سیاست‌ها بلکه تجارب اجرایی در میراث فرهنگی شهری چهار شهر از چهار کشور اسلامی (قاهره) مصر، (بخارا) ازبکستان، تونس (تونس) و الخلیل (فلسطین) به همراه کارهای حفاظتی انجام‌شده با منابع مالی بنیاد آقاخان، انجام داده‌اند.

1. Francesca Governa

2. Gabellini & et.al,

3. Matthias Ripp & Dennis Rodwell

4. Cina & et. al

5. Vecco

6. Ertan & Egercioglu,

7. Elnokaly & Elsergy

– ۱۰ در سال ۲۰۱۴، تحقیقی در زمینه میراث فرهنگی غیرمنقول در بخش مرکزی چانگشا، چین و در دانشگاه پلی تکنیک تورین ایتالیا انجام داده و به توسعه پایدار و شاخص‌های آن در زمینه میراث فرهنگی در شهر پرداخته است. در واقع قوانین و سیاست‌های حفاظتی میراث فرهنگی در شهرهای چین را با قوانین بین‌المللی مقایسه کرده اما مقایسه‌ای میان کشور چین با دیگر کشورها انجام نداده است.

– خلف روه‌ها ۲ در سال ۲۰۲۲، با تأکید بر استفاده از کنوانسیون حفاظت میراث تاریخی-فرهنگی یونسکو، به اهمیت تداوم پایداری و سازگاری شرایط با این میراث‌ها به‌عنوان عوامل مهم در یکپارچگی سیاست‌گذاری‌ها مرتبط، پرداخته است.

با توجه به پیشینه موضوعی، کارهای تحقیقی ارزشمندی در زمینه حراست و حفاظت از میراث فرهنگی در سطح بین‌المللی وجود دارد، اما با توجه به پیشینه موضوعی، این مطالعات تطبیقی نبوده و یا صرفاً بین کشورهای اسلامی بوده‌اند. اگر مطالعه‌ای بین دو کشور اسلامی و اروپایی انجام شده، صرفاً شامل سیاست‌گذاری‌ها و قوانین بوده (رضایی و فرجی، ۱۳۹۷) و به تجارب اجرایی و نتایج آن نیز به‌طور هم‌زمان با مطالعه اسناد بومی دو کشور نپرداخته‌اند و از این نظر پژوهش حاضر حاوی ایده‌های نو و شیوه پژوهش خلاقانه‌ای است.

مقاله حاضر نگرش‌ها و برنامه‌های انجام‌گرفته در دو شهر تاریخی ارومیه، ایران و تورین، ایتالیا را در موضوع سیاست‌گذاری‌ها برای حفاظت پایدار میراث فرهنگی با روشی تطبیقی مورد ارزیابی قرار می‌دهد. این پژوهش ضمن بررسی و واکاوی بیشتر این قوانین و سیاست‌گذاری‌ها، می‌تواند به تدوین رهنمودهایی برای مدیریت و حکمروایی خوب شهری و توسعه پایدار در حراست از بافت‌های تاریخی و میراث فرهنگی شهری منجر شود و نتایج آن به دلیل مشابهت‌های فراوان هر دو جامعه موردبررسی، سایر شهرهای تاریخی کشور را بهره‌مند سازد.

مبانی نظری

میراث فرهنگی

مفهوم میراث فرهنگی نخستین بار، به کنوانسیون محافظت از میراث فرهنگی و طبیعی جهان (UNESCO, ۱۹۷۲) بازمی‌گردد. برای اجرای تعهدنامه جهانی این واژه چند بار به‌روزرسانی شده و به لحاظ روش‌ها و سیاست‌های محافظت به سطح مشارکتی در مقیاس بین‌المللی، مخصوصاً در دیدگاه جهان‌شمولی از میراث رسیده است (Cina, ۲۰۱۵: ۹۸۵). در کنوانسیون جهانی^۳، حفاظت از میراث فرهنگی و طبیعی شامل ساختمان‌ها یا و همه مکان‌هایی است که ارزشی استثنایی از دید تاریخی-هنر یا علمی جهانی دارند (UNESCO, ۲۰۲۲). به‌عنوان مثال در منشور آتن و یا منشور ضرورت محافظت از شهرهای تاریخی به خاطر نقش این شهرها، به‌عنوان اسناد تاریخی و هم‌اینکه ارزش‌های سنتی فرهنگ شهری را در هر دو جنبه ارزش مادی و معنوی‌شان در رابطه با شهر و محیط اطراف تجسم می‌کنند (بنیادی، ۱۳۹۱: ۷۱) تأکید شده است. از این‌رو میراث فرهنگی مفهومی است که باید در ظروف زمان و مکان جوامع بررسی شود، چون سیر تحولی و تکاملی آن در یک بستر جغرافیایی و تاریخی اتفاق افتاده است. میراث فرهنگی مادی شامل آثار منقول و غیرمنقول و مجموعه‌ها هستند. آثار معماری، مجسمه‌سازی یا نقاشی در ابنیه، عوامل و بناهایی که جنبه باستانی دارند، کتیبه‌ها، غارها و مجموعه‌های عواملی که از نظر تاریخی، هنری و علمی واجد ارزش‌های جهانی استثنایی هستند. مجموعه‌ها شامل بناها مجزا یا مجتمع هستند که از نظر معماری منحصر به فرد بوده یا وابستگی و موقعیت آن‌ها در یک منظره طبیعی به لحاظ تاریخی هنری و علمی دارای ارزش جهانی ویژه هستند (زارع شیبانی، ۱۳۹۱، ۴۵)

1. Yu

2. Khalaf, Roha. W.

3. World Heritage Convention (WHC), <https://whc.unesco.org/en/conventiontext/>

حفاظت و مرمت: از دیدگاه فنی و کاربردی، فیلدن حفاظت را کُنش در اثر تاریخی تعریف کرده است: «حفاظت اقدامی است که از زوال اثر جلوگیری می‌کند، عمر میراث فرهنگی و طبیعی را دوام بخشد و طولانی‌کند» بنابراین، ساخت‌های تاریخی شهر (بافت و ابنیه) حامل ارزش‌های فرهنگی-تاریخی، نیازمند حفاظت و حراست‌اند. این ساخت‌ها علاوه بر اینکه برای نسل آتی پیام‌های مفید و ارزنده‌ای دارند، بخشی از مشترکات یک ملت و عامل وحدت نیز به شمار می‌آیند (علایی، ۱۳۹۷: ۳۱). کنترل محیط پیرامون، پایش، مشاهده و مطالعه و برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری از راه‌های رسیدن به این مرتبه از حفاظت است. بافت‌های مسئله‌دار به‌ویژه در بخش‌های تاریخی شهرهای ایران همواره لزوم مداخله را در آن‌ها مطرح کرده است (پوراحمد و همکاران، ۱۳۸۹). مداخلات واجد رویکردهای دوگانه "حفاظت" و "توسعه"، از چالش‌های مدیریت شهری و میراث فرهنگی در شهرهای تاریخی است (UNESCO, Opguide, ۲۰۱۳). برخی کشورها توانسته‌اند چالش بین این دو را به حداقل برسانند، مناطق تاریخی شهرها را مرمت و در پاسخگویی به اهداف ارتقای صنعت گردشگری استفاده نمایند. در کشورهای در حال توسعه به علت معضلات مناطق تاریخی، مرمت شهری با رویکرد رفع مشکلات مطرح بوده و با دشواری صورت گرفته است.

همچنین مکاتب و دیدگاه‌هایی در زمینه حفاظت و احیای بخش تاریخی-فرهنگی شهرها مطرح هستند از جمله: مکتب بهسازی و نوسازی شهری (با رویکرد فرهنگ‌گرایی)^۱، مکتب حفاظت و مرمت بناهای تاریخی^۲ و نظریه توسعه پایدار شهری. در ایران نیز مکتب حفاظت و مرمت آثار باستانی-فرهنگی با فعالیت‌اندیشمندی نظیر منصور فلامکی، لادن اعتضادی و محسن حبیبی هدایت و تقویت شده است.

روش پژوهش

تحقیق حاضر با ماهیت تاریخی-اسنادی، به لحاظ هدف کاربردی و از نظر روش، توصیفی-تحلیلی و در چارچوب مطالعه تطبیقی انجام شده است. در پژوهش تاریخی-اسنادی، با بررسی، تطبیق و تحلیل اسناد و شواهد، به دنبال کشف علمی نیست، بلکه آزمودن و بررسی امکان کاربرد دانش است. در این نوع پژوهش استقرایی با بررسی‌های محض و جزئی شروع و به پژوهشی تجربی به‌منظور برنامه‌ریزی و تدوین فعالیت‌های اجرایی خاتمه می‌پذیرد. در تحقیق حاضر، اسناد قانونی دو کشور در زمینه حفاظت از میراث فرهنگی به همراه فعالیت‌ها و برنامه‌های جهانی را مطالعه و امکان تحلیل نقاط ضعف و قوت هر کدام از سیاست‌ها را در تحلیل آسیب‌شناسی جوامع دارای بافت تاریخی و نیازمند حراست فراهم می‌کند. این روش پژوهش نیازمند مطالعه و گردآوری اطلاعات موثق زیادی بوده و اطلاعات، داده‌های میدانی و کتابخانه‌ای گردآوری شده، به روش استقرایی، فشرده‌سازی، طبقه‌بندی و سپس تجزیه و تحلیل شده‌اند. در واقع به علت اینکه محقق به اتکای اطلاعات گردآوری شده حقیقت را کشف می‌کند، اعتبار اطلاعات اهمیت بسیاری دارد (حافظ‌نیا، ۱۳۸۹: ۱۹۰). به همین دلیل، پژوهش حاضر با اتکاء بر روش‌های اسنادی (کتابخانه‌ای و اینترنتی)، مشاهدات و مصاحبه‌های میدانی، ضمن استفاده از هر دو زبان انگلیسی و ایتالیایی، پیچیدگی‌ها و زمان‌بر بودن ویژه خود را داشته است؛ راهی جدید برای پژوهشگران ایرانی می‌گشاید؛ دانش مدیریت بومی شهری به‌ویژه در زمینه حراست از میراث فرهنگی شهری را تقویت می‌کند و از این‌رو، حاوی ایده‌های نو و شیوه پژوهشی خلاقانه است. نمونه‌های مورد مطالعه این پژوهش، محدوده‌های تاریخی-فرهنگی در دو شهر ارومیه در آذربایجان غربی و شهر تورین در ایتالیا بوده است.

محدوده مورد مطالعه

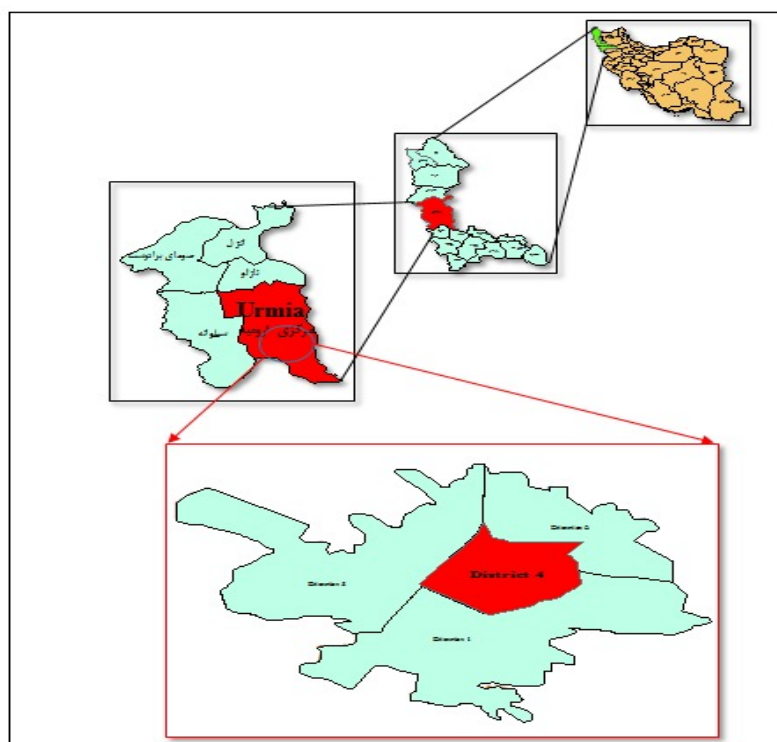
شهر ارومیه، مرکز استان آذربایجان غربی (شکل ۱)، در بررسی تطبیقی با شهر تورین ایتالیا انتخاب شد. سابقه شهر

۱. اندیشمندان بهسازی فرهنگ‌گرا نظیر: آگوستوس نورث مور پوژن، جان راسکین و کامیلوزیته

۲. معماران و اندیشمندی عمدتاً ایتالیایی مانند: لوکا بلترامی، گوستاو جیوانونونی، کامیللو بوی تو، چاره براندی

ارومیه به هزاره دوم قبل از میلاد برمی گردد و دارای قلعه‌ها و تپه‌های برجای مانده از دوره‌های حتی پیش از ورود آریاها از جمله اورارتوها و مانناها و نیز آثاری از جمله کلیسای ننه مریم با قدمت قبل از اسلام است. بناهای تاریخی دیگری مربوط به بعد از اسلام از جمله برج سه گنبد (۵۸۰ ه. ق) مسجد جامع ارومیه (قرن ۶ ه. ق.) و بنای بازار (دوره سلجوقی) در کنار وجود اقوام تاریخی همچون آشوریان، ارمنی‌ها، کردها و آذری‌ها، بیانگر تاریخ بسیار غنی این شهر است. شهر ارومیه بعد از انقلاب اسلامی به دلایلی از جمله پذیرش سیل انبوه مهاجرت جمعیت روستایی ناشی از اصلاحات ارضی (Fanni, 2006) انجام شده در دهه‌های گذشته، همسایگی با چند کشور و حاصلخیزی دشت‌های کشاورزی و آبرفتی آن رشد و توسعه بی‌رویه‌ای را تجربه نمود به گونه‌ای که امروزه شهر با جمعیتی بالغ بر یک میلیون نفر بعد از تبریز، دومین کلان‌شهر بزرگ منطقه‌ای ناحیه شمال غرب ایران (بوداگی، ۱۳۹۰: ۹۲) محسوب می‌شود.

بر اساس اسناد تاریخی به‌جای مانده، توسعه و گسترش شهر ارومیه به‌ویژه در هسته مرکزی در چهار مرحله (مهندسین مشاور طرح و آمایش، ۱۳۸۵: ۲۱) قابل بررسی است: شهر قبل از اسلام در دوره باستان (دوره آشوریان - ماد و ساسانی)؛ از دوره اسلامی تا دوره صفویه؛ از دوره صفویه تا قاجاریه؛ از دوره قاجار تا پهلوی و بعد از انقلاب اسلامی.

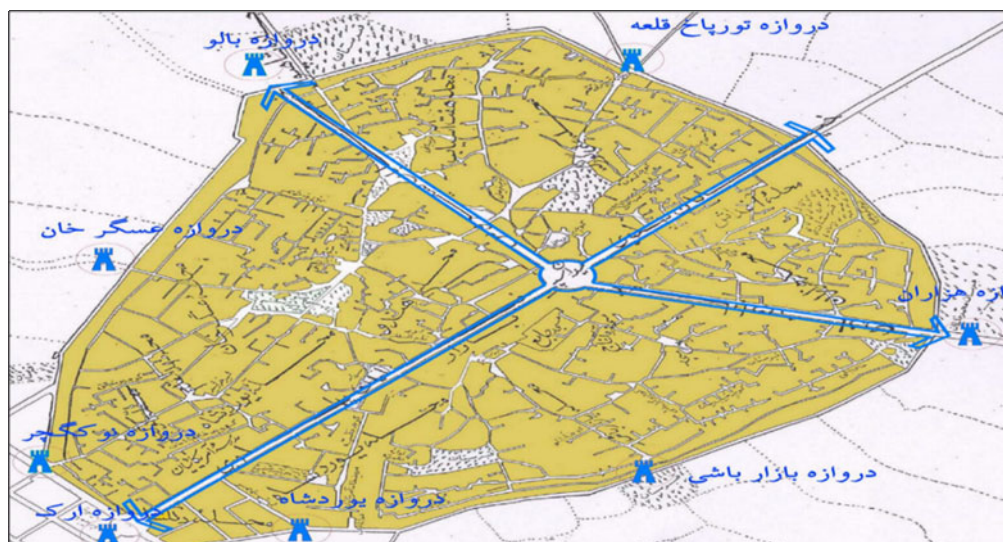

شکل ۱. موقعیت جغرافیایی شهر ارومیه در استان و ایران

یافته‌ها و بحث

با وجودی که ارومیه نسبت به بسیاری از شهرهای تاریخی ایران، سابقه بیشتری دارد، اما مانند یزد و اصفهان که در نواحی مرکزی ایران استقرار یافته‌اند (Cina, et al, 2018: 1) اغلب آثار تاریخی آن، به دلیل قرارگیری در مرز و سرحدات امپراتوری‌های جهان (از جمله ایران، روم، صفویه و عثمانی)، جنگ‌ها و خرابی‌های ناشی از آن‌ها محفوظ نمانده است. با این وجود هنوز دارای میراث فرهنگی چشمگیر ثبت شده‌ای شامل مجموعه بازار، حمام‌ها، مدارس، یخچال قدیمی، مساجد و کلیساهای قدیمی بافت مرکزی-تاریخی شهر است. آنچه از کتب و منابع تاریخی استخراج شده، نشان می‌دهد که نژاد آریا در مقر ابتدایی شهر، یعنی در ۴ کیلومتری مکان فعلی آن به ایجاد برج و بارو پرداختند. بافت شهر بر اساس خصیصه‌های کلی شهرهای دوره ساسانی شامل سه بخش کهن دژ (که بخش نظامی با دیواری گرداگرد آن وجود

داشت)، شارستان و بازارها بوده. خارج از دیوارهای شارستان نیز بازارها با دیواری پیرامون آن وجود داشته است. دو دروازه شهر در کنار استخر آب و آتشکده زرتشتیان (کاوایپور، ۱۳۷۸:۱۱۲) و اراضی زراعی و باغات در حاشیه شهر قرار داشتند. شهر در آن دوران دارای چهار دروازه در چهار جهت اصلی بوده است. در اواخر دوره قاجاریه و اوایل دوره پهلوی با فروریختن دروازه‌های هشتگانه و حصارکشی‌های اطراف آن، شهر به مرحله جدیدی از جمله خیابان‌بندی‌های عصر جدید و ورود اتومبیل به شهر گام نهاد (شکل ۲)

شکل ۲. هسته اولیه شهر ارومیه و دروازه‌های هشتگانه آن. مأخذ: مهندسین مشاور آرمان‌شهر، ۱۳۸۵

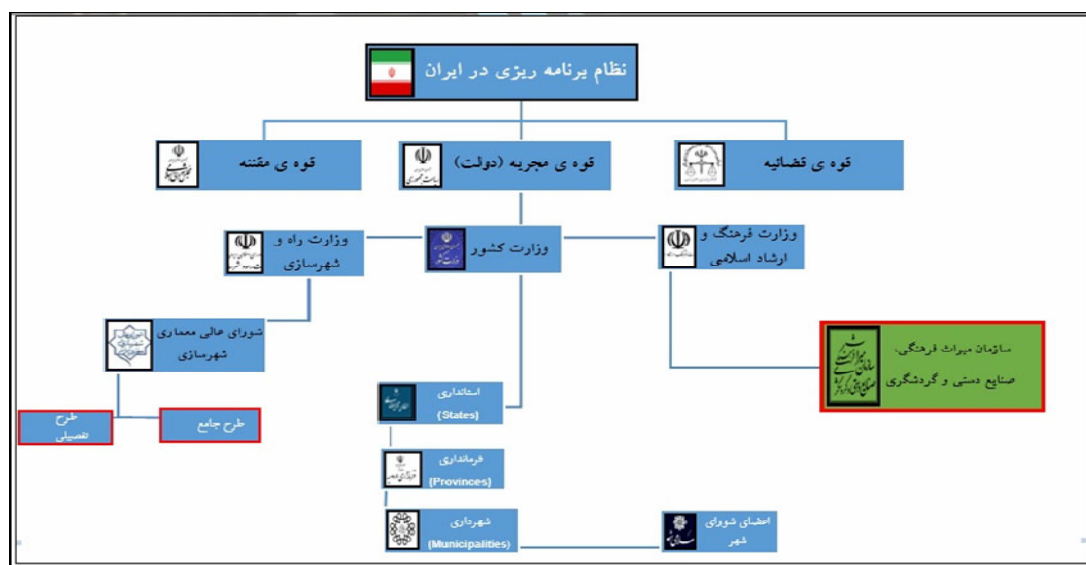
نگاهی به اولین طرح‌های جامع و تفصیلی شهر (جدول ۱) نشان می‌دهد این طرح‌ها در واقع برگردانی از آنچه در دنیای غرب بود و در دوره تجدد مآبانه پهلوی تجربه استفاده از آن‌ها در ایران آغاز شدند و ارومیه نیز از جمله اولین شهرها (اولین طرح جامع آن مصوب سال ۱۳۵۳) همچون رشت و بیجار بود که این طرح‌ها برای آن تهیه شد ولی منتج به توسعه پایدار شهرها نشد چون استفاده محض از این طرح‌ها که در بستر جوامع غربی و با توسعه‌های اجتماعی و اقتصادی آن‌ها در ارتباط بود نمی‌توانست کاملاً با شرایط آن روز شهرهای ایرانی مطابقت کامل داشته باشد (بوداگی، ۱۳۹۰:۱۱۸). به همین دلیل، در این طرح‌های توسعه شهری به‌ویژه در ارتباط با شهر ارومیه، جهت‌گیری‌های مشخص و منظمی برای حفظ آثار فرهنگی آن مشاهده نمی‌شود.

جدول ۱. طرح‌ها و برنامه‌ریزی شهری در دوره مدرن برای شهر ارومیه. مأخذ: عزیزی، ۱۳۹۴ و مطالعات اسنادی نگارندگان

برنامه و طرح‌های اجرایی مصوب و اجراشده	کارفرما	تاریخ شروع	تاریخ تصویب و نهادهای قانونی ناظر
۱ طرح جامع رضائیه	-	۱۳۵۳	در سال ۱۳۵۵ - مصوب شورای عالی معماری و شهرسازی
۲ اولین طرح تفصیلی ارومیه	مهندسین مشاور عرصه	۱۳۵۵	-
۳ طرح توسعه و عمران مناطق تحت نفوذ ارومیه (طرح جامع شهرستان)	مهندسین مشاور عرصه	۱۳۶۴	مصوب سال ۱۳۶۸ توسط شورای عالی معماری و شهرسازی استان آذربایجان غربی و تصویب در شورای عالی معماری و شهرسازی ملی در سال ۱۳۶۹
۴ مطالعات وضعیت موجود طرح تفصیلی ارومیه	مهندسین مشاور معماری و شهرسازی عرصه	فروردین ۱۳۶۹	مصوب سال ۱۳۷۱ به همراه مقررات اجرایی توسط شورای عالی معماری و شهرسازی

تاریخ شروع	کارفرما	برنامه و طرح‌های اجرایی مصوب و اجراشده	تاریخ تصویب و نهادهای قانونی ناظر
سال ۱۳۸۱	مهندسين مشاور شارمند	مطالعات راهبردی بافت‌های فرسوده شهر ارومیه	وزارت مسکن و شهرسازی
سال ۱۳۸۲	مهندسين مشاور شارمند	طرح تفصیلی جدید شهر ارومیه	در سال ۱۳۸۴ توسط شورای عالی معماری و شهرسازی مصوب و در سال ۱۳۹۸ اجرایی شده است
بهار ۱۳۹۰	مهندسين مشاور معماری و عمران شهری طرح و آمایش	طرح بازیابی طرح جامع ارومیه	مصوب ۱۳۹۱ توسط شورای عالی معماری و شهرسازی

از تلاش‌های برنامه بهسازی و آماده‌سازی ۴ هکتار و ۷۰۰۰ مترمربع از اراضی اطراف شرق بازار قدیمی ارومیه در قالب احداث پاساژ تجاری و پارک و فضای سبز اطراف مسجد جامع است که علی‌رغم تلاش‌ها برای احیای بافت فرسوده مرکزی ارومیه، در مورد انتخاب المان‌ها و نوع احیا به لحاظ هارمونی مصالح و هماهنگی با بازار و مسجد جامع انتقاداتی بدان وارد بوده است. در واقع رویکردهای غالب و صرف مهندسی که بر شهرسازی و معماری ایران از گذشته تا به امروز سایه انداخته سبب نوعی از مداخله بولدوزری در بافت تاریخی (ابلقی، ۱۳۸۰: ۱۱۴) و همچنین مانع از اتخاذ رویکردهای انسان‌گرایانه و اجتماعی-اقتصادی و به تبع آن بروز و ظهور خلاقیت‌ها، به‌روزرسانی روش‌ها و متدولوژی‌های متناسب در مداخله‌های فیزیکی در میراث فرهنگی شده است. بنابراین ضوابط و سیاست‌های جامع‌ومانی که منجر به پایداری حراست از میراث فرهنگی شوند، در طرح‌های شهری به اشکال پراکنده و تنها بر حفظ سازه‌های منفرد تاریخی متمرکز بوده‌اند و هیچ‌گونه حفاظت یکپارچه بافت تاریخی شهری در این برنامه‌ها به‌گونه‌ای که در کشورهای اروپایی نظیر ایتالیا مرسوم است، وجود ندارد. در مجموع بیست‌وشش اثر از بناهای تاریخی ثبت‌شده سازمان میراث فرهنگی در داخل محدوده شهر ارومیه قرار می‌گیرند. برای هفت اثر از آثار تاریخی بافت مرکزی ارومیه، حریم و ضوابط مصوب سازمان میراث فرهنگی تدوین شده که دو مورد از آن‌ها یعنی بازار قدیم ارومیه و کلیسای ننه مریم به‌عنوان نمونه (شکل ۳) آمده است؛ این سیاست‌ها به شکل پراکنده و بدون توجه به یکپارچگی تمام بافت تاریخی تنها چند اثر فرهنگی خاص را موردتوجه قرار می‌دهند. بازیگران اصلی و دارای نقش موثر در سیاست‌گذاری‌ها (شکل ۴) جهت حراست از میراث فرهنگی شهر ارومیه نیز این پراکندگی و توزیع کار ناهمگون را نشان می‌دهد.

شکل ۳. ساختار برنامه‌ریزی، ابزارها و نهادهای قانونی موثر در زمینه سیاست‌گذاری جهت حفاظت از میراث فرهنگی در ایران

شکل ۴. نمونه‌هایی از ضوابط موجود در طرح‌ها، جهت سیاست‌گذاری حراست از میراث فرهنگی شهر ارومیه. مأخذ: مهندسین مشاور شامند، ۱۳۸۲

شکل ۵. عوامل موثر در سیاست‌گذاری جهت حراست از میراث فرهنگی شهر ارومیه. (مأخذ: نگارندگان، مطالعات اسنادی ۱۳۹۹)

سیاست‌های اجرایی در پروژه‌های تجدید بنای بافت تاریخی شهر ارومیه

الف) تخریب بافت‌های فرسوده: همواره نوع و کیفیت مداخله در بافت‌های تاریخی شهرهای ایران محل بحث بوده است (رضایی و فرجی، ۱۳۹۷ و پوراحمد و همکاران، ۱۳۸۹) و شهر ارومیه نیز از این مسئله مستثنی نیست. بخش‌های زیادی از بافت تاریخی بر اساس ارزش‌های محفوظ تاریخی نیازمند حفظ و مرمت بوده و با اجرای سیاست‌هایی از جمله مستحکم سازی شالوده و تقویت دیوارها و نوسازی قسمت‌هایی از ساختمان از جمله درب‌ها، سقف‌ها می‌توان بافت‌های ارزشمند را از گزند پوسیدگی حفظ نمود به‌ویژه آن‌که در منطقه آذربایجان در گذشته به دلیل بارندگی‌های مداوم همچون شمال ایران از سقف شیروانی (شکل ۶) استفاده می‌شد. نوسازی و احیای این اسلوب‌های خاص معماری آذربایجان به همراه تقویت سازه‌ها در بخشی از بافت قدیم شهر می‌توانست شهر ارومیه را مانند شهر تورین که در سیاست‌های حفاظتی خود تمام بافت و آنچه مربوط به گذشته است را حفظ نموده، حراست نماید همان‌طور که رودری می‌گوید مشکلات مراکز تاریخی باید به کل قسمت مرکزی مربوط باشد، زیرا این امر نه تنها به بخش‌های تجاری و بازرگانی بلکه در بخش‌های مسکونی نیز با ویژگی‌های اجتماعی و اقتصادی مربوط می‌شود (Egercioglu et al. 2015: 330) که به دلیل مسائل عمده‌ای از جمله، نگرش‌های سودجویانه اقتصادی به‌ویژه به مناطق مرکزی-تاریخی شهر و نبود سیاست‌های منسجم آمایشی از جمله توازن جمعیت و کاربری‌های شهری نه تنها شاهد این نوع حفاظت نبوده بلکه تخریب گسترده تاریخ این فضاهای شهر و جایگزینی آن با ساختمان‌های بلندمرتبه که هیچ‌گونه

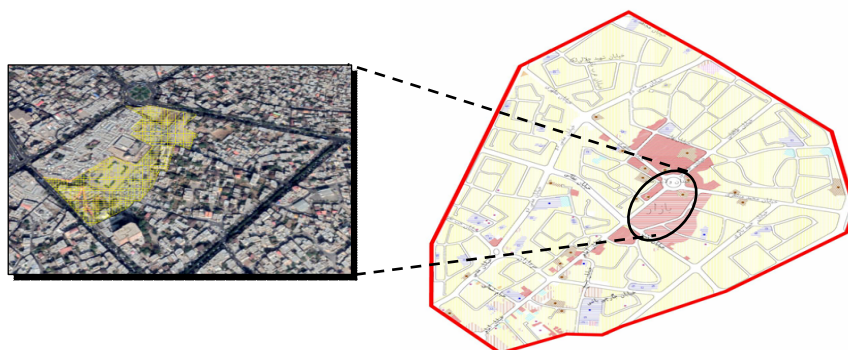

شکل ۶. نمونه‌ای از پلان قطعات مسکونی در بافت تاریخی ارومیه. (مأخذ: مهندسین مشاور سارمند، ۱۳۸۱)

سنخیتی با روح و کالبد آن‌ها ندارند رقم خورده است؛ درحالی که حراست بافت تاریخی شهر می‌توانست با تجویز سیاست‌های باز زنده سازی نوع پلان، اندازه قطعات و شکل حیاط‌ها که روح گذشته زندگی نیاکان در معماری آن‌ها متبلور است را حفظ و مانع از تخریب گسترده و احداث آپارتمان‌های چندطبقه شود، که در واقع روشی ناروا برای پاسخگویی به مسائل لاینحل برخاسته از تراکم انباشته جمعیتی و کاربری‌های تجاری است که آن‌ها نیز نبود سیاست‌های پراکنش جمعیتی در مقیاس شهری، منطقه‌ای و ملی را بازتاب می‌دهند. نتیجه این سیاست نه تنها از بین رفتن بافت‌های با ارزش تاریخی و رویش کاشانه‌ها و ساختمان‌های جدید به شیوه‌ای نوین و متضاد با تاریخ مجاور خود شده است که رفته‌رفته با قدرت تخریبی خود این بخش از تاریخ را به کام نابودی کشانیده و شهری تهی از هویت و گذشته خود را برای آیندگان به ارث می‌گذارد.

ب) بازسازی ۴ هکتار از بافت اطراف بازار در تطابق با مجموعه بازار فرسوده بافت تاریخی شهر:

بازار ارومیه، از بازارهای تاریخی ایران، مربوط به دوره سلجوقی و بازسازی آن به دوره صفویه منسوب و در زمره میراث فرهنگی به ثبت ملی رسیده است. تاریخ محراب مسجد جامع ارومیه نیز که در محل بازار بزازان قرار دارد، به قرن ۶ هجری قمری بازمی‌گردد (مهندسین مشاور شامند، ۱۳۸۱). این بازار در بخش مرکزی-تاریخی واقع شده و از المان‌های اصلی و مهم تشکیل‌دهنده شهر بوده و از راسته‌های متعددی از جمله زرگرها، مسگرها، آهنگرها و نیز مساجد، حمام‌ها، کاروانسراها و کتابخانه تشکیل شده است. پس از انقلاب اسلامی محلات منتهی به بازار که در معرض نوعی پوسیدگی شهری بودند، به واسطه بافت ارگانیک با کوچه‌های تنگ و شبکه عنکبوتی که تطابق آن فضاها را با دنیای مدرن و اتومبیل محور امروز را روزبه‌روز سخت‌تر می‌کرد و طراحان شهری را به نوعی مداخله و جراحی در این منطقه از شهر برای بروز سازی و منطبق سازی با شرایط روز واداشت. از جمله پروژه‌های اجرایی که در حفاظت از مجموعه فرهنگی بازار تاریخی و مسجد جامع شهر به اجرا درآمده است پروژه "بازسازی ۴ هزار و ۷۰۰ هکتار از اراضی شرق بازار قدیم ارومیه" است (شکل ۷) که منجر به تخریب بخش زیادی از بافت فرسوده و پوسیده شهر شده است و باهدف برجسته‌نمایی المان‌های تاریخی شهر همچون بازار و مسجد جامع و هم باهدف ایجاد فضای تنفسی در محدوده شلوغ مرکزی اقدام به احداث پارک و فضای سبز نموده و همچنین احداث بازارچه و پارکینگ در فضای بسته منطقه مرکزی جهت روان‌سازی ترافیک پر گره این ناحیه را اجرایی کرده است.

شکل ۷. موقعیت و محدوده پروژه بازسازی ۴ هکتار از بافت اطراف بازار در محدوده تاریخی شهر. مأخذ: طرح تفصیلی ارومیه، ۱۳۷۱

در کنار پروژه‌های دیگری برای مرمت و بازسازی میراث فرهنگی به‌ویژه در سال‌های پس از انقلاب، پروژه بازسازی اراضی شرق بازار ارومیه هم از نظر مقیاس وسیع در این ناحیه از بافت مرکزی و تاریخی شهر ارومیه و هم از نظر مجموعه‌ای از بلوک‌ها و واحدهای همسایگی که در قسمت مرکزی-تاریخی شهر دربرمی‌گیرد، در مقایسه با پروژه‌هایی که به‌صورت انفرادی بر روی یک المان تاریخی (همچون بازسازی حمام اتحاد و...) انجام شده، حائز اهمیت است. این حجم از تخریب و احداث بازارچه‌ای مدرن که در نظر داشت تداعی‌کننده دیوارهای اولیه شهر ارومیه و در انطباق با بازار قدیم باشد، نه تنها نتوانسته جایگزین تاریخ از بین رفته محلات اطراف بازار باشد بلکه به دلیل ماهیت تراکم‌زای خود، آینده بازار تاریخی را با چالش‌هایی جدیدی مواجه خواهد نمود.

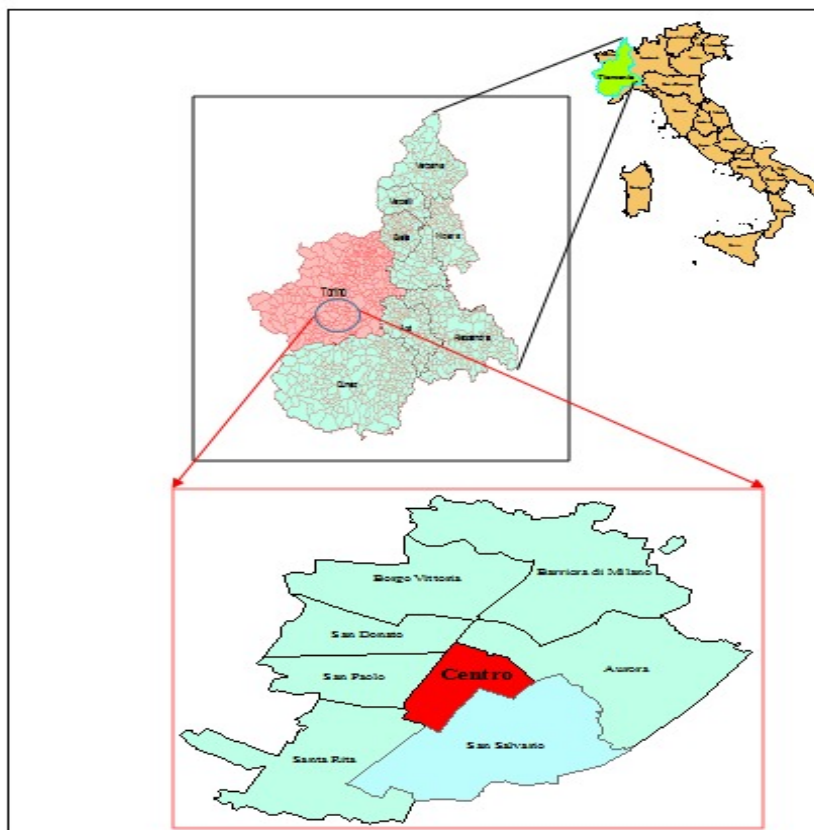
مطالعه موردی ایتالیا (شهر تورین)

شهر تورین، در استان پیمونته^۱ ایتالیا (شکل ۸)، چهارمین شهر به لحاظ جمعیت و سومین شهر به لحاظ اقتصادی و یکی از مهم‌ترین کلان‌شهرهای ۱۱ گانه این کشور است (Rossi, 2004: 5). تورین دارای هسته مرکزی تاریخی و فرهنگی

1. Turin, Piemonte

فعالی بوده (جدول ۳) و از مراکز اصلی گردشگری در شمال ایتالیاست (Gabellini, 2008: 5). تورین مانند رم در برهه‌هایی از تاریخ ایتالیا به‌ویژه دوره حکمرانی خاندان‌های سلطنتی ساوی به‌عنوان پایتخت این کشور برگزیده شد. این شهر به دلیل قرارگیری صنایع خودروسازی فیات و میزبانی رویدادهای جهانی از جمله المپیک نقش بسزایی در جذب جمعیت کار و اقتصاد پویای ایتالیا ایفا نموده است. در مورد تاریخ تورین آثار اندکی وجود دارد و از این تعداد هم آثار استثنایی (لوئیجی چمبراریو) در سال ۱۸۴۶ و (فرانچسکو کونیاسکو) در سال ۱۹۶۴، به زبان ایتالیایی است که کار تحقیق را با چالش‌هایی مواجه کرد. به‌طور کلی، توسعه و گسترش شهر دارای مراحل تاریخی زیر بوده است:

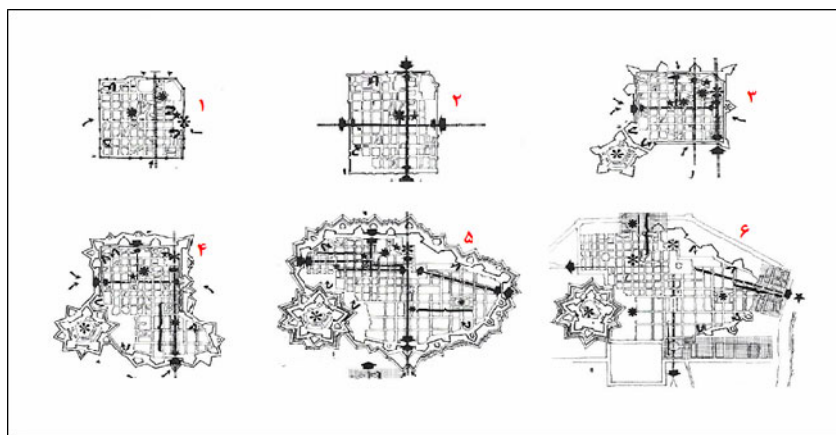

شکل ۸. موقعیت جغرافیایی شهر تورین در استان پیمونته و کشور ایتالیا

۱) تورین در زمان روم باستان (تورین رومی)؛ ۲) تورین در سال (۱۴۱۶)؛ ۳) تورین پس از بازگشت امانوئیل فیلیبرتو (۱۵۶۳)؛ ۴) تبدیل شهر قرون وسطایی به شهر رنسانس توسط معمار آسکانیو ویتوتزی در سال (۱۶۱۵)؛ ۵) اولین توسعه شهر به سمت جنوب در سال ۱۶۲۰ و توسعه منطقه جنوب شهر (توسط معمار کارلو دی کاستللو مونته ۱۴)؛ ۶) توسعه به سمت شرق تورین (۱۶۷۵)؛ ۷) از ابتدای قرن ۱۸ تا سال ۱۸۶۱ (سالروز اتحاد ایتالیا)؛ ۸) از ۱۸۶۱ تا قبل از جنگ؛ ۹) از جنگ جهانی اول تا سال ۱۹۹۵؛ ۱۰) از ۱۹۹۵ تا امروز. (Dezzani, 1973: 12)

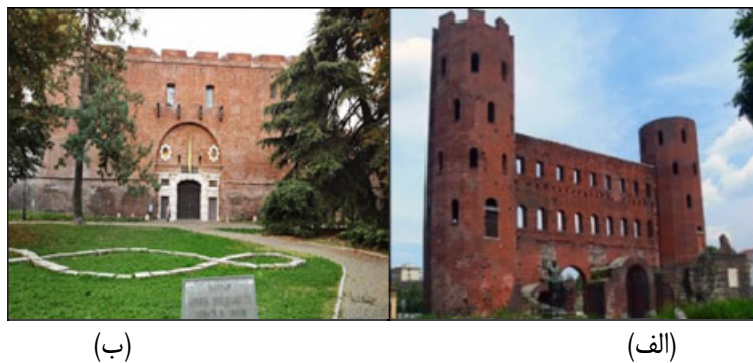
شهر تورین همانند شهر ارومیه (که جدا از طرح‌های دوران باستان از جمله مادها و ساسانیان شکل گرفته)، شهری است که به دور از طرح‌های دوران روم باستان شکل گرفته است (شکل ۹). رومیان شهرهای خود را بسیار منظم و بر اساس الگوهای دقیق و بلوک‌های شطرنجی بنا می‌کردند که مشابهت‌های زیادی بین طرح پارسی و رومی ارومیه و تورین وجود دارد. شهر برای جلوگیری از حمله‌های بیگانگان به دور خود خندق‌ها و دیوار داشته و در کنار قسمت‌هایی از آن‌ها برج و باروهایی برای نگهبانی تعبیه شده است؛ شهر دارای دروازه‌هایی بوده که یکی از این دروازه‌ها همچنان باقی مانده و از آن به‌عنوان میراث فرهنگی نگهداری می‌شود. در واقع در هر دو سرزمین آریایی، شهرها بیشتر بر جنبه نظامی-دفاعی

بنیان نهاده شده‌اند چراکه هر دو سرزمین پایگاه تمدنی ایرانیان و رومیان که به مدت‌ها درگیر جنگ بوده‌اند. علاوه بر موارد مذکور باید مورفولوژی شهر و جغرافیای طبیعی هر دو شهر را در طول تاریخ مورد مذاقه قرار داد چراکه ارومیه و تورین هر دو در دشت‌های محصور با دامنه‌های کوه‌های آلپ-همیالیا مکان‌یابی شده و از دوران باستان تاکنون رشد و توسعه یافته‌اند. دشت‌هایی که ویژگی عمده آن‌ها وجود رودخانه‌هایی همچون پو و دورا در تورین و شهر چایی در ارومیه است و این رودخانه‌ها در حاصلخیزی، رشد کشاورزی و تأمین آب هر دو شهر نقشی اساسی در حیات آن‌ها ایفا نموده‌اند (Cardoza, et al., 2006).

شکل ۹. روند شکل‌گیری هسته اولیه شهر تورین در دوره رومیان باستان، دوره ایمانوئل فیلیبرتو و دوره خاندان سلطنتی ساوی تا امروز. مأخذ: Vera, 1996

شهر تورین نیز مانند ارومیه به دلیل مرزی بودن به شکل کاملاً مشابهی دارای همین نقش برای امپراطوری روم بوده و بسیاری از جنگ‌های رومیان به‌ویژه در دوران امپراطور ژولیوس سزار با گال‌های ماورای کوه‌های آلپ و سرزمین فرانسه یا کارتاژیان زمان هانیبال در همین مناطق رخ داده و حتی بعدها در تاریخ معاصر به‌ویژه قرن نوزده و دوره ناپلئون پنابارت نیز تورین هدف آماج فرانسوی‌ها قرار گرفته است (Caresio & fara, 1980: 63). بنابراین از این جهات نیز مشابهت‌هایی در فونداسیون و پیدایش شکل شهر و المان‌های اولیه از جمله دژها و قلعه‌های نظامی و دیوارها که هنوز آثار آن‌ها در تورین یافت می‌شود؛ اما در شهر ارومیه بخش کثیری از آثار آن دوران از بین رفته و یا تغییر ماهیت داده است. یکی از بی‌نظیرترین این آثار در تورین، دروازه ساخته‌شده بنام دروازه پالاتینه برجای‌مانده از دوره امپراطوری روم و همچنین دژ تاریخی تورین بنام چیتادلای دی تورینو که در قلب مرکزی شهر دارند و تحت حفاظت وزارت میراث فرهنگی ایتالیا می‌باشند (شکل ۱۰).

شکل ۱۰. میراث فرهنگی برجای‌مانده از دوران باستان در بخش مرکزی تاریخی شهر تورین ایتالیا: دروازه پالاتینه (الف) و دژ قدیمی چیتادلای (ب). مأخذ: Caresio & Gastone, 1980

جدول ۲: طرح‌های جامع تصویب‌شده از ابتدای دوره مدرن تا کنون برای شهر تورین.

مأخذ: Dezzani, 1973 و PRG, 1992

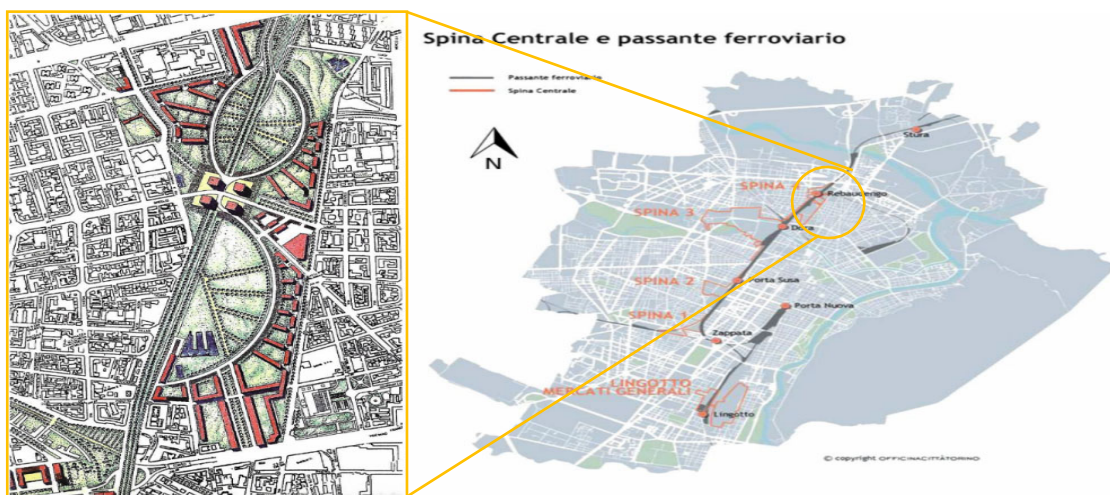
نام پروژه‌ها	موارد انجام‌شده برای حفاظت از بافت تاریخی
۱ P.R.G Plan of 1878 (Piano Regolatore Generale)	- این طرح با پیروی از الگوی شبکه شهرهای رومی سعی در حل ترافیک داشت خصوصاً در میدان سولفرینو (Piazza Solferino) و میدان کاستللو (Piazza) (Castellello)، و راه‌حل آن در گسترش و توسعه خیابان‌های Bertola و Palme به‌ویژه با الهام از کارهای معمار معروف تورین یعنی ویتوتزی (Vittozzi) در خیابان روما ارائه‌شده است. - راه‌حل بعدی برای مشکل ترافیک، توقف ساخت‌وساز در خیابان (XX Settembre) بود که جابجایی‌ها را از طریق خیابان (S.Maurizio) سابق تا خیابان (Regina Margarita) و همچنین افزایش بار ترافیکی به (Via Milano) و محور (San Francesco) به‌عنوان گزینه‌های جایگزین برای ترافیک در این طرح پیشنهاد شد.
۲ P.R.G Plan of 1884 (Piano Regolatore Generale)	- این برنامه دو قطر مورب در مرکز شهر را کاهش داد و نتایج بسیار ویران‌کننده‌ای برای مرکز شهر تورین در پی داشت. دلایل این اقدامات مخرب از جمله مداخله فیزیکی شدید در بافت مرکزی شهر، در اوایل قرن نوزدهم و با گرایش‌هایی که با میراث گذشته رویکردی خصمانه داشت و فرآیندهای مداخله را می‌ستود (هرچند شاید تا اندازه‌ای با این دیدگاه قابل قضاوت باشد)، اما این طرح در نهایت محله‌های قدیمی و ناسالم را از بین برد و توانست بعدها مطابق با قانون ناپولی (15.01.1985) اولین قانون ایتالیا برای ساخت منسجم پروژه‌های توان‌بخشی که اجازه گسترش و نوسازی می‌داد، بین میدان سولفرینو و میدان کاستللو را کوتاه کند. در نتیجه، در آن سال‌ها تورین با نوعی رویکرد بولدوزری در معماری شهری و توسعه شهری روبرو بود. مهم‌ترین کاری که در این دوره انجام شد ادامه سازمان‌دهی خیابان (XX Settembre) تا خیابان (Regina Margarita) بود که در طرح قبلی نیز مورد بحث قرار گرفت. - این برنامه همچنین بخشی از توان بخشی را برای پورتو پلاتزو (Porta Palazzo) در اطراف خیابان ژولیوس سزار، بدترین قسمت مرکز شهر فراهم کرد، اما اجرا نشد.
۳ P.R.G Plan of 1905 (Piano Regolatore Generale)	پس از تخریب‌های زیاد برنامه قبلی، این طرح جدید حاوی نوآوری‌های مربوطه که قبلاً پیشنهاد و اجرا نشده بودند، نبود - بهسازی خیابان (Stamptoria) و تصفیه خیابان Roma برای اولین بار به شکل دقیق بلوک ۵۸ تا ۷۶ تا جلوی محل بنای (Teatro Regio) که امروز جزئی از میراث فرهنگی تورین است در واقع این یک برنامه بود که بیشتر به تغییر شکل در قسمت مرکزی شهر نگاه می‌کرد. تمرین برنامه‌ریزی شهری در این منطقه که اصلاح بحث‌برانگیز خیابان روما بود، تنها پس از جنگ جهانی اول امکان‌پذیر شد و بنابراین بخش‌هایی از این برنامه‌ها به دلیل مصادف شدن با جنگ جهانی اول متوقف و بعد از پایان جنگ از سر گرفته شد.
۴ P.R.G Plan of 1995 (Piano Regolatore Generale)	- تصویب و اجرای پروژه به‌اصطلاح ستون فقرات مرکزی (La Spina Centrale) که در ۴ فاز اجرایی تهیه و تدوین شده است. این آخرین و به‌روزترین طرح جامع شهری تورین است که برنامه‌های جاری شهری را نیز دربرمی‌گیرد. این طرح جامع اگرچه در بافت مرکزی و تاریخی شهر اجرا نشده اما هدف‌گذاری و برنامه‌های آن به شکل هوشمندانه‌ای به نفع کاهش بار ترافیک ماشین‌ها برای کمتر در معرض استهلاک قرار گرفتن این نواحی با طراحی بولوارها و شریانی‌های درجه‌یک از شمال به جنوب تورین در واحدهای همسایگی دورتر از منطقه مرکزی و تاریخی شهر به نفع حفاظت از بافت تاریخی و میراث فرهنگی عمل نموده است. همچنین خطوط ریلی داخل شهر را مجدداً ساماندهی کرده است. - این طرح که جدیدترین و آخرین طرح جامع تورین است، برخلاف گذشته دخالت‌های فیزیکی شدید را که منجر به تخریب تمام یا قسمتی از آثار تاریخی می‌شد به‌هیچ‌عنوان بر نمی‌تابد. بلکه با پروژه‌های (Restoration) احیا و باز زنده سازی قسمت‌های متروکه و قدیمی شهر روح جدیدی به آن دمیده‌اند و ضمن حفظ و احترام به اصل میراث فرهنگی با تغییر کاربری بعضی ساختمان‌های متروکه را دوباره به چرخه سرزنده شهر وارد نمودند. به‌عنوان مثال ساختمان ایستگاه راه‌آهن قدیمی تورین که در این طرح به‌جای دیگری جابجا شده و سال‌ها بدون استفاده مانده بود، در این پروژه با باززنده‌سازی به مجموعه دانشگاه پلی‌تکنیک تورین الحاق شد و هم‌اکنون بخشی از بافت‌های فرسوده و متروک گذشته به فضاهای آموزشی و تفریحی تبدیل شده و در واقع با کارکردی جدید به زندگی در بدنه امروزی شهر ادامه حیات می‌دهد. علاوه بر این آسمان‌خراش شماره ۲ تورین نیز تا حد امکان به دورترین نقطه شهر جهت پرهیز از ایجاد تراکم و ایجاد آلودگی بصری انتقال یافت.

جدول ۳. آثار تاریخی ثبت‌شده به‌عنوان میراث فرهنگی شهر تورین. مأخذ: نگارندگان

ردیف	نام اثر	موقعیت اثر در شهر	قدمت اثر	ثبت اثر به‌عنوان میراث فرهنگی
۱	ایستگاه قطار پورتا نووا (Porta Nuova Station)	Via Vittorio Emanuele II,	سال ۱۸۶۱ میلادی	-
۲	کلیسای سن کریستینا (S.Cristina Church)	Via Roma	-	-
۳	میدان سن کارلو (San Carlo square)	Via Roma	قرون ۱۶ و ۱۷ میلادی (معماری باروک)	-
۴	بلوک سن فدریکو (S.Federico block)	Via Roma	سال ۱۹۳۲ میلادی	-
۵	بلوک سن ایمانوئل (S.Emanuele block)	Via Roma	سال ۱۹۳۲	-
۶	دروازه پالاتینه (Porta Principalis Dextra)	Piazza Cesare Augusto	(Julia Augusta Taurinorum) دروازه شهر بازمانده از دوره امپراطوری روم	-
۷	کلیسای باسیلیکا ماژوریتزینا (Basilica Mauriziana)	Via della Basilica, 1	قرون ۱۵ تا ۱۷ میلادی معماری باروک	-
۸	کلیسای جامع سن جووانی باتیستا (Cathedral of San Giovanni Battista (Duomo di Torino))	Piazza San Giovanni	از سال ۱۴۹۱ تا ۱۴۹۸ میلادی معماری باروک و رنسانس	-
۹	کاخ سلطنتی تورین (Palazzo Reale (Royal Palace of Turin))	Piazzetta Reale, 1	قرون ۱۶ تا ۱۸ میلادی معماری باروک	ثبت جهانی یونسکو
۱۰	کاخ مادامام (Palazzo Madama)	Piazza Castello	قرون ۱۴ تا ۱۸ میلادی	ثبت جهانی یونسکو
۱۱	یادبود تاریخی ایمانوئل فیلیبرت (Emanuele Filiberto Monument)	Piazza S. Carlo	قرن ۱۹ میلادی	-
۱۲	گالری سوبالپینا (Subalpina Gallery)	Galleria Subalpina	سال ۱۸۷۴ میلادی	-
۱۳	کاخ کارینیانو (Palazzo Carignano)	Via Accademia delle Scienze, 5	دوره ساوی سال ۱۶۷۹ میلادی	ثبت جهانی یونسکو
۱۴	کلیسای سن فیلیپو نری (San Filippo Neri Church)	Via Maria Vittoria, 5	از سال ۱۶۷۵ تا ۱۷۳۰ میلادی	-
۱۵	موزه علوم طبیعی استان (Regional Museum Natural Science)	Via Giovanni Giolitti, 36	اواخر قرن ۱۷ و اوایل قرن ۱۸ میلادی	-
۱۶	کلیسای سن ماسسیمو (San Massimo Church)	Via dei Mille, 28	از سال ۱۸۴۵ تا ۱۸۵۳ میلادی سبک نئوکلاسیک	-
۱۷	پل تاریخی ویتورئو ایمانوئل اول (Vittorio Emanuele I bridge)	Via po (crossing Piazza veneto)	از ۱۸۱۰ تا ۱۸۱۳ میلادی	-
۱۸	پل اومبرتو (Umberto I bridge)	Via Vittorio Emanuele	از سال ۱۸۸۵ تا ۱۸۹۵ میلادی	-
۱۹	کلیسای گراند مادره دی دیو (Gran Madre di Dio church)	Piazza Gran Madre di Dio, 1	از سال ۱۸۱۸ تا ۱۸۳۱ میلادی	-
۲۰	کلیسای سانتیسیما انونزیاته (Santissima Annunziata church)	Via Po, 45	از سال ۱۶۴۹ تا ۱۹۳۴ میلادی (معماری باروک)	-
۲۱	کاخ جدید (دانشکده علوم انسانی) (Palazzo Nuovo (Umanities Faculty))	Via Sant'Ottavio, 20	از سال ۱۹۶۱ تا ۱۹۶۶ میلادی	-
۲۲	برج موله انتونلیانا (Mole Antonelliana)	Via Montebello, 20	از سال ۱۸۶۳ تا ۱۸۸۹ میلادی	-
۲۳	کاخ دانشگاه (Palazzo dell'Universita (Rectorate))	via Po 17 - via Verdi 8	از سال ۱۷۲۰ تا ۱۸۴۰ میلادی	-
۲۴	تئاتر شاهی (Teatro Regio)	Piazza Castello, 215	از سال ۱۷۴۰ تا ۱۹۷۳ میلادی	-
۲۵	دژ ولنتینو (Valentino Castle)	Viale Mattioli, 39	قرن ۱۶ - بازسازی در ۱۶۳۸ میلادی	-

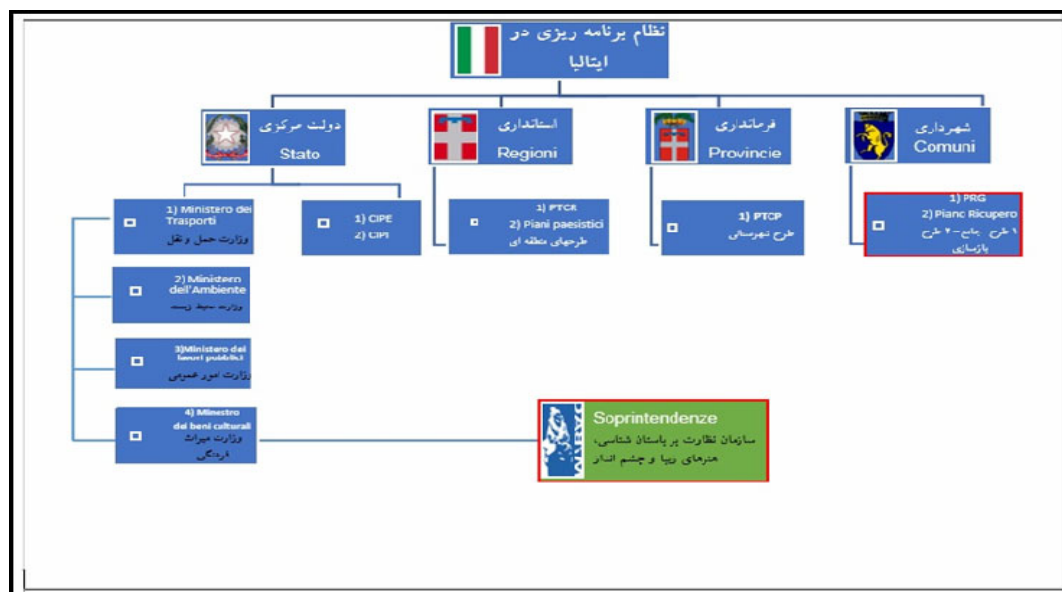
سیاست‌ها و برنامه‌های اجرایی باز زنده سازی و حفاظت از بافت تاریخی شهر تورین (الف) طرح (la Spina Centrale)

این طرح که عصاره طرح جامع جدید سال ۱۹۹۵ تورین است، بخش‌های وسیعی از شهر را به درازای ۶ کیلومتر و در ۴ فاز اجرایی با پروژه‌های متعدد و متنوع در برمی‌گیرد. یک شریان ارتباطی جدید و چشمگیر، به نام (Viale della Spina) جای راه‌آهن قدیمی را گرفته، مناطق بزرگ رهاشده و منفصل را به هم متصل نموده و مسیر جدیدی از شمال و جنوب را در یک مکان مرکزی برای کل شهر ایجاد کرده است (شکل ۱۱). از موارد دیگر در این طرح، دسترسی جدید به شمال شهر از طریق اتصال بین بلوار و تقاطع بزرگراه تورین-کازله بوده که در محور (Corso Grosseto) به سمت فرودگاه تورین اجرایی شده است. این طرح با ایجاد خدمات جدید عمومی و خصوصی، فعالیت‌های آموزشی، پارک‌های وسیع، اقامتگاه‌ها، ارتباطات جاده‌ای، ساماندهی گسترده‌ای از فضاهای شهری اطراف بافت مرکزی و تاریخی تورین را تشویق کند (Piperno, 1995: 31)

شکل ۱۱. طرح اجرایی la Spina Centrale (سمت راست) - فاز چهارم طرح بعد از میدان (Baldissera) تا Corso Grosseto (سمت چپ)

به لطف فضای عظیم ایجادشده در این طرح، با پر شدن قطعات و زمین‌های خالی ناشی از به زیر زمین رفتن راه‌آهن قدیمی شهری، بخش‌های زیادی از کارکردهای نواحی شلوغ مرکزی و تاریخی شهر به این قسمت انتقال داده شد تا قسمت مرکزی و محل میراث فرهنگی تورین کمتر در معرض استهلاک باشد. یک جاده صلیبی که با سنگ رودخانه سنگفرش شده و بلوارهای جداکننده بزرگ ترافیکی سبز حرکت‌های نابودگر بخش مرکزی را از بین برده است. پیاده‌روها نیز بخصوص در ضلع شرقی این طرح بسیار گسترده هستند و یک مسیر دوچرخه‌سواری نیز ساخته شده است، تا تورین این شهر اروپایی در مسیر حرکت خود به سوی شهرهای سبز و بدون کربن اروپا سرعت بیشتری را تجربه نماید. در این راستا از فضاهای سبز و گسترده نیز غفلت نشده و در این زمینه، میدان Orbassano به‌طور کامل با مناطق سبز و سازمان‌دهی مجدد جاده‌ها دوباره توسعه یافته است (PRG, 1995). هنر هنرمندان و معماران ایتالیایی نیز با مجسمه‌سازی در شمایل‌نگاری شهر به یکی از نمادهای بازسازی شهر تبدیل شده است تا روح تاریخی بافت مرکزی در اینجا نیز در همان امتداد تکرار شود، از جمله در باغ مرکزی آثار هنرمند تورینی Per Kirkeby Opera قرار داده شده و تقاطع Corso Lione و Corso Mediterraneo میزبان مجسمه‌ای از هنرمند Mario Merz به نام Igloo است که در یک چشمه بزرگ غوطه‌ور و از این نظر طرحی است که به همه جوانب تکنیکی، تاریخی، هنری در راستای توسعه پایدار پاسخی درخور داده است.

شکل ۱۲. ساختار برنامه‌ریزی، ابزارها و نهادهای قانونی موثر در سیاست‌های حفاظت میراث فرهنگی در ایتالیا

ب) استراتژی‌های نرم و غیر کالبدی برای حفظ میراث فرهنگی

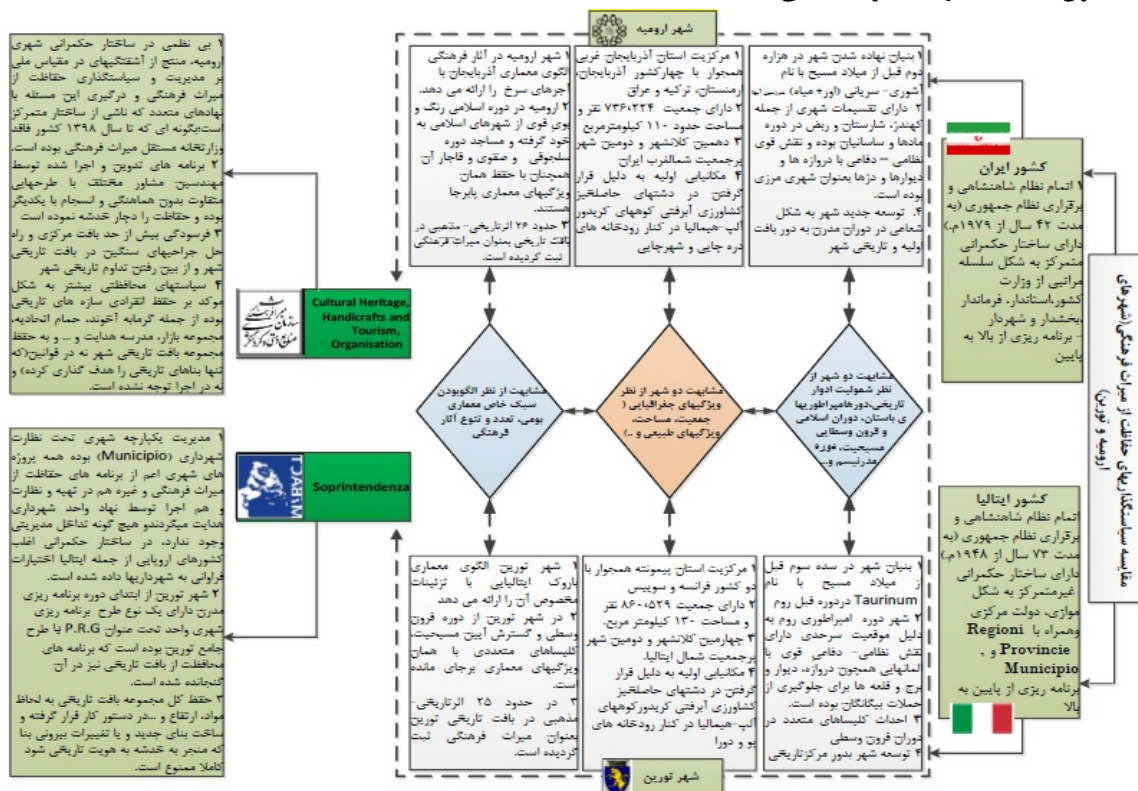
در ابتدای دهه ۱۹۹۰، دوره‌ای که شهر تورین برای یافتن جایگاهی جدید در درون اقتصاد اروپا و تغییر نقش خود از شهری که برای دهه‌ها به صنعت تولید خودروی فیات تلاش می‌کرد، این بار تورین با انتخاب مستقیم شهردار والتینو کاستلانی^{۱۹} (De Pieri, 2010: 169) قدمی دیگر در راستای برنامه‌ریزی از پایین به بالا به‌عنوان شهری پیشگام برداشت و آن تفویض اختیار به شهردار برای قانون‌گذاری در حوزه شهری بود و منجر به تصویب دو طرح در سال‌های ۲۰۰۰ و ۲۰۰۶ میلادی بنام "تورین بین‌المللی" بود که سعی در رهایی از نقش صرفاً صنعتی خود داشت و تواتست بازیگران و سرمایه‌گذاران زیادی را به خود جذب کند. (De Pieri, 2010: 170) و این بار در سیاست‌گذاران شهری به دنبال نقش‌های بین‌المللی برای تورین بودند و آن را در ۴ خط استراتژیک فرهنگ، کالا و تجارت، توریسم و ورزش یافتند. موزه‌ها، فرهنگ و میراث فرهنگی معماری نیز به‌عنوان موتور محرکه جذب توریست و نیروهای جدید کار (با توجه به نرخ رشد منفی جمعیت در تورین) در نظر گرفته شدند و برجسته نمودن نقش تاریخی شهر با تکیه بر دو عامل "فرهنگ" و "میراث" در این دو پروژه استارت زده شد و این طرح به‌قدری موفق بود که المپیک ۲۰۰۶ زمستانی در شهر تورین برگزار شد، موزه مصر تورین با آثار ارزشمند تاریخی برجای مانده از دوره فراعنه، از دولت مصر خریداری شده و در شش طبقه جزو بزرگ‌ترین و جذاب‌ترین موزه‌های اروپاست و با جذب گردشگران داخلی و خارجی زیاد در کنار ورزشگاه‌های تورین منابع مالی فراوانی برای این شهر ثروتمند فراهم نموده است. مجدداً این منابع در اختیار متخصصان معماری و مرمت میراث فرهنگی قرار می‌گیرد تا با ثبت بیشترین آثار فرهنگی خود در یونسکو در جذب منابع مالی بیشتر از این سازمان و نیز اتحادیه اروپا گامی دیگر در راستای حفظ میراث فرهنگی شهری بردارد.

بحث و نتیجه‌گیری

مطالعات تطبیقی در زمینه حفاظت میراث فرهنگی به‌ویژه برای دوره شهرسازی و معماری اسلامی در شهرهای ایران با کشورهای اسلامی امکان‌پذیر بوده و نمونه‌های زیادی از جمله مصر و ترکیه و... برای آن وجود دارد که می‌توان از تجارب آن‌ها برای حفظ آثار فرهنگی دوره اسلامی شهر ارومیه نیز بهره‌مند شد، اما میراث فرهنگی ارومیه به دلیل مشابهت‌های زیاد با تورین از نظر پیدایش اولیه شهر، قدمت و سیر تکوینی تا دوران مدرن، این مقایسه تطبیقی را کاربردی‌تر می‌نماید.

کشور ایتالیا، با دوران پادشاهی باستان و دوره استیلای دین و کلیسا و نیز در دوره معاصر چالش‌های مدرن سازی را مانند ایران تجربه کرده و تجارب موفق در این زمینه داشته است، قابلیت مقایسه‌ای جامع و مفیدی را فراهم می‌کند و در واقع داشتن درد مشترک، راه استفاده از تجارب همدیگر را هموار می‌کند. بنابراین به‌عنوان نتیجه‌گیری همان‌گونه که در شکل ۱۳ نیز آمده است به موارد زیر می‌توان اشاره نمود:

– شهر ارومیه مانند بسیاری از شهرهای ایران از نوعی انقطاع و انفصال برنامه‌ریزی رنج می‌برد، همان‌گونه که در برنامه‌ها و طرح‌های قانونی تهیه‌شده برای توسعه شهری (جدول ۱) نیز اشاره شد این برنامه‌ها اغلب برنامه‌هایی هماهنگ، منسجم و هم‌راستا با هم نبوده و جهت‌گیری‌ها و سیاست‌گذاری‌های شهری مشخصی به‌ویژه در زمینه حفاظت از میراث فرهنگی دیده نمی‌شود. درحالی‌که شهر تورین نه‌تنها در ایتالیای مسیحی کاتولیک مذهب امروزی به حد فوق‌العاده‌ای هنرمندانه و به شکلی

شکل ۱۳. مطالعه تطبیقی شهرهای ارومیه و تورین به لحاظ ساختار تاریخی، برنامه‌ها و سیاست‌گذاری‌ها در حراست از میراث فرهنگی.

کاملاً علمی توانسته، احیا و نگه‌داری کلیساها و کاتدرالهای (کلیسای جامع) ساخته‌شده به سبک گوتیک و باروک و بیانگر دوران استیلای آیین مسیحیت را در دستور کار خود قرار دهد، بلکه حتی آثار دوران قبل‌تر از آن یعنی روم باستان را نیز حفظ و احیا نماید. بنابراین به‌عنوان نمونه حفظ پلان رومی مرکز شهر به همراه دروازه قدیمی و قلعه آن با قوانین بسیار سخت محافظت‌شده است. در این زمینه هیچ‌گونه مسامحت و اغمازی نظیر آنچه در اصفهان و مجوز ساخت هتل‌های چندطبقه در جوار میدان نقش‌جهان و یا تخریبی که در خانه اربابی ارومیه با احداث ساختمان‌های بلندمرتبه انجام‌شده، دیده نمی‌شود. به‌جرت می‌توان گفت که در قوانین ایتالیا به‌هیچ‌عنوان تغییر فیزیکی با احداث ساختمان‌های جدید و گوناگون نظیر آنچه در ارومیه دیده می‌شود، وجود ندارد و شهر در این منطقه انسجام و یکپارچگی خود را به لحاظ رنگ، بافت و ارتفاع ساختمان داشته و به‌ویژه شهر تورین همچنان دروازه دوره روم باستان و Citadella قلعه تاریخی خود را به همان شکل حفظ نموده است.

– کشورهای اروپایی و از جمله ایتالیا و به تبع آن شهر تورین سیاست‌های تمرکززدایی و برنامه‌ریزی از پایین به بالا را نه در سخن که در عمل به اثبات رسانده‌اند. به‌ویژه در مورد شهر تورین با تغییر قانون انتخاب شهردار با رأی مستقیم مردم از سال ۱۹۹۳ (با انتخاب شهردار ولنتینو کاستلانی) تا امروز این شهر شاهد تغییرات عمده و مثبتی بخصوص در زمینه حراست از میراث فرهنگی شهر بود. این در حالی است که قوانین شهرسازی و شهرداری در ایران هنوز نیاز به تغییرات جدی دارد و تا تمرکزگرایی از نظام برنامه‌ریزی ایران رخت برنبدند نمی‌توان برنامه‌ریزی با محوریت توسعه پایدار و حفاظت میراث فرهنگی را انتظار داشت.

– آنچه شهرسازی مدرن و برنامه‌ریزی برای آینده شهر در ایتالیا و شهر تورین مدیون آن است در واقع موضوع مهم یا مستندسازی^۱ و آرشیو سازی‌های منظم از تمامی آثار فرهنگی و تاریخی است که شامل مراحل ساخت، اجرا، معماران و نوع مداخلات در آثار فرهنگی می‌باشد. شروع حرکت برنامه‌ریزی مدرن در تورین به مدت یک قرن سریع‌تر از شهر ارومیه رخ داده (جدول ۲) و این مسئله باعث شده است تا این شهر زودتر از شهر ارومیه با چالش‌های نگهداری و استفاده از میراث فرهنگی خود مواجه باشد. این مسئله به حدی برای سیاست‌گذاران شهر اهمیت داشته که علی‌رغم توقف برنامه‌های طرح جامع در دوران جنگ‌های جهانی اول و دوم بلافاصله شهر در پایان جنگ در همان مسیر، ادامه رشد و حرکت می‌دهد و به‌نوعی پایبندی اروپاییان به برنامه و نظم و قانون را نه در یک بازه کوتاه‌مدت زمانی و متأثر از شرایط آن بلکه در دوره‌ای بلندمدت و باهدف تحقق توسعه پایدار از جامعه ایران و شهر ارومیه متمایز می‌سازد که همواره کوتاه‌مدت و غیرمنسجم به برنامه نگریسته‌اند به‌گونه‌ای که بعد از جنگ تحمیلی برنامه‌های دیگری در اولویت قرار گرفته‌اند.

– شهر تورین از گذشته خود به‌ویژه در طرح‌های اولیه جامع که نوعی تخریب در قسمت‌های مرکزی به دلیل مسائل بهداشتی و نوسازی را تجربه نموده، پند گرفته و به‌هیچ‌عنوان این سیاست را به شکل فیزیکی در مناطق مهم و حساس تاریخی شهر با جراحی‌های فیزیکی سنگین تکرار نکرده است. در واقع این شهر سیاست‌های نرم و استراتژیک امروزی خود را همچون ستون فقرات مرکزی و تورین بین‌المللی که منجر به رشد و شکوفایی شهر به‌ویژه در زمینه حفاظت میراث فرهنگی شده، مدیون این نوع تفکر است.

– آنچه در سال‌های اخیر به‌ویژه در شهر ارومیه در ارتباط با مداخله در بافت‌های تاریخی و به تبع آن اثرگذاری بر حفظ میراث فرهنگی بوده، همان مشکلات و معضلاتی است که تورین نیز در ابتدای راه با آن مواجه بود، بنابراین شهر ارومیه می‌تواند این ره صدساله طی شده در تورین را با تبعیت از تحقیقات علمی و پژوهشی بیشتر طی چند سال عملیاتی نماید؛ از آزمون و خطا و تجربه‌های شهر تورین و دیگر شهرهای تاریخی جوامع پیشرفته عبرت گرفته و شکاف خود را با شهرهای جهان توسعه‌یافته با سرعت بیشتری کاهش دهد. به‌عنوان مثال، شهر ارومیه نیز می‌تواند بخش کثیری از کاربری‌هایی که عمدتاً به فرسودگی و تراکم بخش مرکزی تاریخی شهر منجر شده‌اند به واحدهای همسایگی مجاور و یا سایر نقاط شهر انتقال داده و میراث فرهنگی کمتر مستهلک و یا آسیب‌دیده و بهتر حفظ خواهند شد.

– همچنین رونق موزه‌های ارومیه و تأکید بر نقش‌های دیگر شهر از جمله نقش ورزشی (ارومیه به‌عنوان پایتخت والیبالی ایران) با الهام از طرح سیاست‌گذاران شهری شهر تورین (در مورد موزه مصر، برگزاری المپیک ۲۰۰۶ و نقش برجسته باشگاه فوتبال یوونتوس) در دستور کار مدیران شهری شهر ارومیه قرار گرفته و با درآمد جذب گردشگران بیشتر می‌تواند در حفظ و بازسازی میراث فرهنگی ارومیه مورد استفاده قرار گیرد.

تقدیر و تشکر

این تحقیق، هیچ‌گونه حامی مالی نداشته است.

منابع

- ۱) ابلقی، علیرضا (۱۳۸۰) بافت تاریخی، حفاظت، مرمت، بهسازی یا نوسازی؟، نشریه شهرسازی و معماری هفت شهر، سال دوم، شماره چهارم، صص ۱۱۳-۱۲۴
- ۲) آندرانویچ، گریگور،، گرگوری، ریپوسا (۱۳۸۰) روش‌های پژوهش شهری"، ترجمه سید محمد نجاتی حسینی، انتشارات سازمان شهرداری‌های کشور
- ۳) اوستروفسکی، ولادیمیر (۱۳۷۸) شهرسازی معاصر از نخستین سرچشمه‌ها تا منشور آتن، ترجمه لادن اعتضادی، انتشارات مرکز نشر دانشگاهی تهران
- ۴) باستیه، ژرژ و دزر، برنارد (۱۳۸۲) شهر، مترجم دکتر علی‌اشرفی، انتشارات دانشگاه هنر
- ۵) بنیادی، ناصر (۱۳۹۱) سیر تحول در اندیشه مرمت شهری، هویت شهر، شماره ۱۰، سال ۶ صص ۶۷-۷۸
- ۶) بوداغی، امید (۱۳۹۰) ارزیابی تخلفات ساختمانی در نواحی تازه توسعه‌یافته کلان‌شهرها (نمونه موردی کلان‌شهر ارومیه)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تبریز، تبریز
- ۷) پوراحمد، احمد و شمعی، علی (۱۳۸۹). بهسازی و نوسازی شهری از دیدگاه علم جغرافیا، چاپ دوم. انتشارات دانشگاه تهران.
- ۸) پوراحمد، احمد؛ حبیبی، کیومرث و کشاورز، مهناز (۱۳۸۹)، سیر تحول مفهوم شناسی بازآفرینی شهری به‌عنوان رویکردی نو در بافت‌های فرسوده شهری، فصلنامه مطالعات شهر ایرانی-اسلامی، دوره ۱، شماره ۱، صص ۹۲-۷۳.
- ۹) توکلی دینانی، سارا ۱۳۹۵، "بررسی تجارب و نظام مدیریت و احیا در کنسرسیوم Rehabimod باهدف امکان‌سنجی دستیابی به الگوی متناسب راهبردی پروژه در ایران"، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته مرمت و احیاء بناها و بافت‌های تاریخی، دانشگاه هنر دانشکده حفاظت و مرمت.
- ۱۰) حافظ نیا، محمدرضا (۱۳۸۹) مقدمه‌ای بر روش تحقیق در علوم انسانی، انتشارات سمت
- ۱۱) حبیبی، سید محسن (۱۳۸۴) از شار تا شهر، انتشارات دانشگاه تهران
- ۱۲) رضایی، نعیمه و فرجی، فرناز (۱۳۹۷) ارزیابی نقش سازمان‌های غیردولتی در حفاظت از میراث معماری و شهری؛ مطالعه تطبیقی ایران و فرانسه، مجله هویت شهر، شماره ۳۳، سال دوازدهم، صص ۳۷-۲۶
- ۱۳) زارع شیبانی، مریم، (۱۳۹۱)، "میراث فرهنگی در سیاست‌های فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۸۹-۱۳۵۷)"، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته مطالعات فرهنگی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبایی
- ۱۴) زیتة، کامیللو (۱۳۸۵) ساخت شهر بر اساس مبانی هنری، ترجمه دکتر فریدون قریب، انتشارات دانشگاه تهران
- ۱۵) عباس زاده، مظفر و سلطان‌احمدی، الناز و محمدمرادی، اصغر (۱۳۹۴) نقش ارزش‌های میراث معماری و شهری در توسعه گردشگری فرهنگی مطالعه موردی: بافت تاریخی ارومیه"، فصلنامه علمی - پژوهشی مطالعات شهری، شماره چهاردهم
- ۱۶) عزیزی، مجتهد (۱۳۹۴) تراکم در شهرسازی: اصول و معیارهای تعیین تراکم شهری، انتشارات دانشگاه تهران
- ۱۷) علایی، نیره سادات (۱۳۹۷) باز زنده سازی بافت تاریخی شهر فاس با اولویت حفظ منظر بومی آن، فصلنامه هنر و تمدن شرق، سال ششم، شماره بیستم، صص ۳۱-۳۶
- ۱۸) فلامکی، منصور (۱۳۸۴) باز زنده‌سازی بناها و شهرهای تاریخی، موسسه چاپ و انتشارات دانشگاه تهران
- ۱۹) فنی، زهره (۱۳۹۳)، مطالعات و جغرافیای شهری معاصر (مفاهیم و دیدگاه‌های بنیادی)، انتشارات سمت
- ۲۰) قانڈیها هونجانی، نفیسه (۱۳۹۴)، "بررسی پتانسیل‌های ایجاد کسب‌وکار از طریق میراث فرهنگی ناملوس) با تکیه بر میراث فرهنگی ناملوس ثبت شده جهانی در اصفهان ("، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته کارآفرینی فرهنگی، دانشکده کارآفرینی هنر و گردشگری، دانشگاه هنر اصفهان
- ۲۱) کاستلز. امانوئل و هیمانن. پکا، (۱۴۰۰). باز فهم توسعه در عصر اطلاعات، مترجمان: مجتبی قلی پور و سمیه ملک مکان، تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات، ۳۹۴ ص.

- (۲۲) کاویان‌پور، احمد (۱۳۷۸) تاریخ ارومیه، انتشارات آذر کهن.
- (۲۳) گروسی، مریم، (۱۳۹۵) "ماهیت حق مالکیت بر میراث فرهنگی"، پایان نامه دوره کارشناسی ارشد رشته حقوق خصوصی، پردیس دانشگاهی دانشگاه قم
- (۲۴) مبارکی، امید، (۱۳۹۱)، "برنامه ریزی استراتژی توسعه پایدار شهر ارومیه"، پایان نامه دکترا، رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده علوم جغرافیایی و برنامه‌ریزی، دانشگاه اصفهان
- (۲۵) مهندسین مشاور شارمند (۱۳۸۲) طرح تفصیلی جدید شهر ارومیه، شورای عالی معماری و شهرسازی
- (۲۶) مهندسین مشاور شارمند (۱۳۸۱) مطالعات راهبردی بافت‌های فرسوده شهر ارومیه، وزارت مسکن و شهرسازی
- (۲۷) مهندسین مشاور طرح و آمایش (۱۳۸۵) طرح جامع ارومیه، وزارت راه و شهرسازی
- (۲۸) مهندسین مشاور معماری-شهرسازی عرصه (۱۳۷۱) ضوابط اجرایی طرح تفصیلی ارومیه، وزارت مسکن و شهرسازی
- (۲۹) نسترن. مهین، هوشمندفر سپیده، (۱۳۸۹). برنامه‌ریزی استراتژیک جهت ساماندهی قسمتی از بافت فرسوده شهر ارومیه، جغرافیا و مطالعات محیطی: دوره ۱، شماره ۳، ۶۱-۷۲.

References

- 1) Bruno, Z. (2014) Planning Practice & Research: Planners' Technical Expertise: Changing Paradigms and Practices in the Italian Experience, Planning Practice & Research, pp 1-20
- 2) Bussadori, V. (2010) From Land-Use, Regulative Planning to Strategic Spatial Visions (A Long and Difficult Transition in Italy)", European Council of spatial planners, saj, Vol. 17, No. 6, pp 181-192.
- 3) Cardoza, Anthony L, Symcox, Geoffrey w. (2006) A history of Turin, Giulio Einaudi, editore, in corporation with Accademia delle scienze di Torino, ISBN:88-06-18124-6
- 4) Caresio, Franco & fara, Gastone. (1980) Torino, Storia e immagini di una provinci- documentazione e coordinamento editorial", Nicoletta Levis Bonino
- 5) Cina, G. and Kamjou E. & Tavangar, M.R. (2018) Learning from urban heritage conservation in Yazd: Achievements and Warnings", The Historic Environment: Policy and Practice, pp 1-25
- 6) Cina, Giuseppe. (2015) A Planning & design approach for the rehabilitation of historic centers in Iraq, heritage and technology knowledge experience, pp 984-996
- 7) Cina, Giuseppe. (2015) The commercial preservation of chinese heritage: A Poisoned panacea for city modernisation, 29th annual AESOP 2015 Congress, pp 2038-2052
- 8) Comoli Mondracchi, Vera. (1983) Le citta nella storia d'italia Torino, direttore Cesare De Seta, Prima edizione 1981
- 9) De luca, G. and Lingua, V. (July 2012) Regional planning facing global challenges: issues and perspectives in the Italian case, 26th annual congress of the association of European school of planning, Ankara-Turkey, pp 1-10
- 10) De Pieri, filippo. (2010) EVENTUALLY PREDERVED Turin's historic heritage in the policies for urban regeneration of the last twenty years, Rivista di Scienze del Turismo, p 167. 180
- 11) Dezzani, L. (1973) Il Centro Storico (la realta e le prospettive per la riqualificazione della vecchia Torino", Turin
- 12) Elnokaly, A. and Elseragy, A. (2013) Sustainable Heritage Development: Learning from Urban Conservation of Heritage Projects in Non Western Contexts, European Journal of Sustainable Development, Vol 2, pp 31-54
- 13) European Commission. (2000) The EU compendium of spatial planning systems and policies Italy", European Union Regional policy 28 I, pp 1-149, Italy, ISBN 92-828-2689-9
- 14) Fanni, Z. (2006) Cities and urbanization in Iran after the Islamic revolution", Cities, Vol. 23, No. 6, pp 407-411
- 15) Gabellini, P. (August 2008) Profiles of Italian Urban Planning, Planum, the European Journal of planning", pp 2-15
- 16) Governa, F. and Salone, C. (March 2005) Italy and European Spatial Policies: Polycentrism, Urban Networks and Local Innovation Practices", European Planning Studies, Routlegde Vol. 13, No. 2, pp 265-283
- 17) Khalaf, Roha .W. (2022) The Implementation of the UNESCO World Heritage Convention: Continuity and Compatibility as Qualifying Conditions of Integrity, Heritage :3, 384-401;

- Doi:10.3390/heritage3020023
- 18) Matthias Ripp & Dennis Rodwell (2016) The governance of urban heritage, *The Historic Environment: Policy & Practice*, 7:1, 81-108, DOI: 10.1080/17567505.2016.1142699
  - 19) Piperno, Stefano and Gambino, Roberto and Garelli, Maria and Saccomani, Silvia & Bobbio, Luigi. (1995) Cento Progetti Cinque Anni Dopo L'attuazione dei principali progetti di trasformazione Urbana e territoriale in Piemonte", *Rosenberg & amp, Sellier*
  - 20) PRG. (1995) Ambiente Urbano tessuto edilizio e Architettura nella zona centrale di Torino, Citta di Torino, Assessorato all'urbanistica
  - 21) PRG. (Novembre 1992) Piano Regolatore Generale di Torino", qualita e valori della struttura storica di Torino
  - 22) Rosso, E.(2004) Torino: Polices and actions at metropolitan level, *Associazione torino internazionale*", Turin, pp 1-25
  - 23) Scattoni, P. and Falco, E. (2011) Why Italian planning is worth studying, *Italian Journal of Planning Practice*", Volume 1, No 1, Issue 1, pp 4-32
  - 24) Servillo, L. and Lingua, V. (2014) The Innovation of the Italian Planning System: Actors, Path Dependencies, Cultural Contradictions and a Missing Epilogue, *European Planning Studies*", 22:2, pp 400-417
  - 25) Spacious, Agata. (2008) Turin, thirteen years of implementation of the MPDP, *Society of Engineers and Architects A&RT*, Anno 141, Nuova, serie, Numero 1-2, *ATTI E RASSEGNA TECNICA*.
  - 26) UNESCO & World heritage Center, (2019). Strategic Action Plan for the Implementation of the World Heritage Convention 2012–2022, Bern, Switzerland 10-12 June 2019. <https://www.cbd.int/doc/c/bead/f46a/58bd9ebd6ed1733d6e507826/brc-ws-2019-01-presentation-whc-en.pdf>
  - 27) UNESCO World Heritage Centre. Concept Note: International Experts Meeting on Heritage in Urban Contexts, Impacts of Development Projects on World Heritage Properties in Cities, 14–17, 2020, UNESCO World Heritage Centre: Paris, France; Available online: <https://whc.unesco.org/en/events/1516/> (accessed on 1 May 2020).
  - 28) UNESCO (۲۰۲۲), World Heritage Convention) WHC ,(Available in : <https://whc.unesco.org/en/conventiontext/>
  - 29) Vecco, M (2010), "A definition of cultural heritage :From the tangible to the intangible ," *Journal of cultural heritage* ,Elsevier
  - 30) World Heritage Center (2013). Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention, Available in : <https://whc.unesco.org/archive/opguide13-en.pdf>
  - 31) Yu, Yi. (2014), Research on sustainable development of immovable cultural heritage in the inner city of Changsha, China, PH.D Thesis, Polytechnic University of Turin, DOI:10.6092/polito/porto/2538093